

Из садржаја:

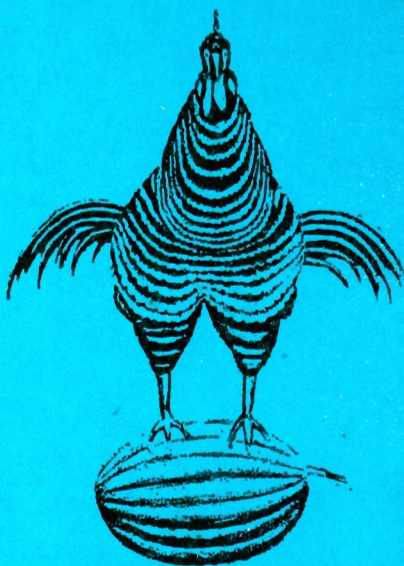
Б. ВУЧЕНОВИЋ
Божић у Кнежпољу

З. АЗЕМОВИЋ
Сеоски муслимански
свадбени обичаји
из Санџака

Д. БОКИЋ
Народна бајања у Ореовици

Б. Б. ЗЕКОВИЋ
Клетве у Васојевићима

А. ДАНДИС
Број три у америчкој
култури

РАСКОВНИК

З И М А
1 9 8 3.

Расковник је некаква
(може бити измишљена) шрава
за коју се мисли
да се од ње
(кад се њоме дохватају)
свака брава
и сваки друји заклоп
ошвори сам од себе

Из Вуковог „Рјечника“

РАСКОВНИК

часопис за књижевност и културу

Београд, децембар 1983. Година X,
број 38.

УРЕДНИШТВО

Драгослав Антонијевић

Вера Колаковић

Ненад Љубинковић

Радослав Миросављевић

Љубинко Раденковић

(главни и одговорни уредник)

Велибор Лазаревић

(секретар Уредништва)

Борбе Драгосавац

(технички уредник)

ИЗДАВАЧ

НАРОДНА КЊИГА — БЕОГРАД
Шафарикова 11

За издавача

Видак Перић, директор

РАСКОВНИК

Појављује се у пролеће, лето, јесен и зиму.

Рукописе по могућности откупане машином у пуном прореду, слати на адресу: „Народна књига“ (за „Расковник“), Београд, Шафарикова 11.

Рукописи се не враћају.

Годишња претплата за Југославију 400 динара. Претплату упућивати на жиро-рачун „Народне књиге“ 60801-603-15400, са назнаком: претплата за „Расковник“. Годишња претплата за иностранство: Сједињене Америчке Државе \$ 15; СР Немачка DM 35; Француска Ffr 75.

Претплату за иностранство уплативати на девизни рачун „Народне књиге“ код Југобанке: 60811-620-58-8206/10-6-1051.

Телефони: уредништво 324-764, служба претплате 322-464; комерцијална служба 323-910; рачуноводство 635-025; пропагандна служба 324-764.

Уредништво прима уторком од 14—15 часова.

Штампа ГРО „Просвета“, Београд,
Буре Баковића 21
Број штампан у 3000 примерака.
Цена једног примерка 100 динара.

БОЖИЋ У КНЕЖПОЉУ

Припрема божићњег славља

Припрема божићњег славља обухвата низ радњи и мера које је требало обавити да би само славље што боље успело. Уводне припреме почињу још у лето, када домаћин приликом залучивања праси код крмаче, већ обележи „божићњу печеницу“. По правилу прасе је било женског пола, крмица, јер за божићњу печеницу не ваља клати прашчића — говорили су старији.

У исто време домаћин обележи једно или више грла стоке (што зависи од величине породице) које ће продати да би се породица поновила за божићње празнике.

Шест недеља пред Божић почиње „божићњи пост“, када се спрема посна храна. Од масноћа може да се троши само уље, а од меса риба. Изузеци су деца и болесни којима је дозвољено да „мрсе“. Јер, њима ће „бог да опрости“ — говорили су старији. Почетком поста, већ раније обележена „печеница“ почиње да се прихрањује, како би била дебела до Божића. Ако је неко нема, планира да је купи на плацу (*сточна пијаца*).

У исто време прави се *квочак** за тов живине. Број товљене живине зависи од чланова домаћинства. Обично се тови једна кокошка на два члана домаћинства. Поред тога и тукац (*ћуран*) обавезна је божићња посланица. За тов кокошки употребљава се кукуруз. Међутим, тукац треба да се сваког дана по два пута кљука (*шона*). У даљем току припрема, секу се и довлаче дрва и одвајају она на којима ће се пећи печеница и

---

* Квочак је кољем ограђено мало одељење у погодној шупи, тако да између коља живина може да протурн главу и да узме храну. Величина квочака је таква да се живина не може у њему кретати.

живина, која ће обезбедити тиху ватру да не би печеница изгорела. Посебно се припрема и меље пшеница за чесницу. По правилу пшеница се умије (пере) у топлој води а затим суши на љеси изнад ватре.

Брашно за чесницу мора бити беспрекорно чисто, „без и трунке“ — говорили су старији. Потом се носи у млин (воденицу) и меље.

Око две недеље пред Божић стока предвиђена за продају, ради покривања трошкова божићних празника, изводи се на плац (пијацу) и продаје. За добијени новац купује се роба (одевни предмети и кућне потребе). При куповини одеће води се рачуна да се подмире нужне потребе, а девојкама се обнавља пуна обнова — цела гардероба. Исто тако се води рачуна да свако од укућана добије бар један одевни предмет купљен у дућану, без обзира да ли му је нужан или не. То се тумачило тако, да, ако неко није ништа обновио за Божић да ће га целе године пратити „малер“ и да ништа ново неће купити. Ти симболични поклони најчешће су били марама за женску чељад и шал за мушкарце.

Одрасла женска чељад (жене и цуре) бринуле су о томе да свако чељаде у кући обрадују пригодним поклоном из домаће радиности. Обично су то биле чарале од домаће вуне, фино нашаране, које су се одевале на дан Божића. Међу плетиљама било је развијено право такмичење чије ће чарале бити лепше, када се на дан Божића изађе у коло.

Куповина кућних потреба била је богатија него обично. Куповала се кафа, шећер, со, квасац, прашак за пециво, бибер, риба и уље; за вечеру уочи Божића, тамњан за кађење, восак за свећу, шеќерић (бомбон), смокве, рогаџе, суве шљиве, ораси, јабуке (ако се својих нема) и понешто од посућа. Набавља се и пиће, углавном ракија. У претпразничке припреме спада и уређење куће. Крече се просторије, перу се патоси, чисте се помоћне зграде и оставе. „Све треба да осети да је Божић на прагу“ — говорили би домаћини.

Непосредне припреме почињу два дана пред Божић. Дан, два дана пред Божић, у народу је познат као „туџин-дан“. Тог дана коље се (туче) божићња печеница. „Туча печеница“ има практичну вредност, јер се пре клања свиња удари чекићем (или ушицама секире) у чело и тако се ошамути, а потом се прекоље под врат. Туча печеница почиње рано ујутро и траје све до пред подне.

Обично свако домаћинство тај посао обавља само. Изузетак је тамо, где је нејач и старост, па се неко од рођака или комшија нађе да помогне. Кнежпољска насеља су разбацана, удаљена једна од другог и по неколико километара, а међусобно се граниче њивама-пашњацима. Куће у селу су на удаљености једна од друге од 50 до неколико стотина метара. И кад на туџин-дан у рану зору почне „туча“ божићњих печеница онда се скичање свиња разлива из сваке авлије, сваког засеока, уз обавезну пратњу лавежи паса, чији се ехо проситире широм Кнежпоља.

По правилу печеница се „пали“, што значи да се длака на свињи после клања опали сламом. „Слаће је месо када се печеница опали, него када се ошүри“ — говорили су стари. Тога дана, још је јача припрема за празнично славље. Припрема се „гомила“ дрва, приноси храна за стоку и други груби послови, како би за Бадњи дан остало што мање посла.

Туџин-дан има још два обележја, која су се строго поштовала. Прво, туџин-дан је строго постан дан. Тог дана ни уље није дозвољено употребљавати у исхрани. Спрема се „го“ грах (*пасуљ*), често мешан са киселим купусом. А као посласица кува се варица. Суво зрње кукуруза кува се у чистој сланој води све док добро омекне да се може лако јести. Кување траје од јутра до подне а онда се сваком сипа у шаку.

Друго обележје је у том, да се на туџин-дан не сме нико тући. Ово веровање проистиче из тога да ће свако ко другог туче у току године добити крате (ране) по оним деловима тела, баш по којем

је неког тукао.* Ово веровање највише су користила деца, јер су могла свашта урадити а да батине не добију. На туџин-дан рано се ишло на почи-нак, јер и сутра, на Бадњи дан, треба рано устати и много послова обавити.

Бадњи дан — бадњак

- На бадњи дан устаје се рано и одмах прилази послу. Мушкарци упрежу радну стоку и иду у шуму по бадњак. За бадњак се сече церово дрво (бели храст) и довлачи кући, „плезом“, тј. дрво заједно са гранама вуче се по земљи без кола (саона). Када се бадњак довуче, ложи се ватра и пече печеница, која ће бити готова у раним по-подневним часовима.
- Жене вежу комад крпе за ногу од столице да стоци не би оболеле ноге.
- Тог дана ујутро, метла се баци на таван и за време божићних празника не чисти се, да не би кокоши чепркале по башти.

Коље се божићњи тукац и ставља се на ражањ и пече заједно са печеницом или одмах иза печенице. Женска чељад кољу живину и спремају је за печење. А у поподневним часовима жене припремају свечану вечеру за Бадње вече. Вечера је посна, али богата, са употребом уља, као мосноће и рибе уместо меса. За вечеру се припремају три врсте граха (пасуља) обични (лежак или кукуруз), угњечен (пире), тркљавац грах за салату и још једна врста тркњавца црне боје (звани прдоња) чије је зрневље два-три пута крупније од обичног граха. Овај грах се скува, оцеди и мало посоли и тако „зрњка“, а укусу му је сличан кестену. Риба је обично пржена. За салату се још припрема и кисели купус, а за посланицу посна пита. Посна

---

* Тамо у неком селу, далеко од нас, причали су стари, човек је тукао жену брезовом мотком која се увијала око тела. Кад је дошло лето он доби крсте по телу, баш онако, како су маснице биле по телу његове жене. Доводили су му и траваре и врачеве, ишли код оце да прави записе, али ништа није помогло. Цело лето прележао је на постељи, сав у ранама.

пита филује се пиринчом и луком, са додатком алеве паприке и бибера. Кува се још и ошاپ (компот од сувих шљива и крушака) који се служи као сок.

Мајарица, главна домаћица, прави вечерњу свећу од правог воска (пчелињег). Свећа се ставља у лиму (мали лимени лонац), које је напуњен житом, да би свећа добро стајала. Мајарица припрема и Ђаконија за пијукање, орахе, љешнике, сухе шљиве, бомбоне.

- Припрема се жито (пшеница, кукуруз, зоб, раж и др.) за посипање укућана и полазника. На крају се меси погача, која треба да је топла за вечеру. Мушка чељад припремају сено за стоку и жито, јер се на дан Божића стока храни сеном и за послатицу добије жито.

Пред мрак већ почиње прање и купање. Одрасли перу косу „митлом“ (цеф направљен од пепела), оперу врат, тело до пола и ноге.

Деца се купају у кориту.

Кад су и последње припреме завршене мајарица најављује да је вечера готова а домаћин захтева да се слама унесе у кућу. Слама се стави на сред собе, и остаје сва три дана Божића у соби. Деца већ седају око сламе а потом домаћица из напуњеног вертуна (кецеље), баца у сламу орахе, љешнике, бомбоне, подражавајући квочку с пилићима: к-во, к-во . . . , а деца по слами то купе (траже) и подражавају пилиће: пи . . пи . . пи . . На крају, када домаћица испразни свој вертун а деца заврше претрагу сламе онда настаје препирка међу децом које је више накупило ораха, љешника и др. Сва та дечија расправа прекида се једним гестом домаћина који заповеда да се поставља вечера. Једно од женске чељади доноси столицу (округлу синију) и ставља је на сред собе по слами. На столицу се прво поставља свећа и то на средини. Потом се ставља флаша ракије с чашом (вилџан). Затим се стави погача и сол и прибор за јело. И на крају стави се храна (прво јело), обично угњечени грах (пире-пасуљ). Кад је све ово постављено домаћин се креће ка истоку (правац изласка сунца) и почиње молит-

ва Богу. Прати га цела фамилија. После молитве домаћин се крсти и запали свећу, док је једна од жена-девојка, већ ставила тамјан на машу са жаром, чији мирис пријатно освежава просторију. Маша са горућим тамјаном прво се подноси домаћину које се нагиње над тамјан и десном руком три пута „нагони“ себи дим тамјана а потом се прекрсти. Тако се изреба цела чељад. Потом домаћин сипа ракију и наздравља: „Да Бог благослови овај наш крух и награди наш труд.“ Укућани одговарају: „Да Бог да“. Домаћин попије ракију и понуди истом чашом и све одрасле укућане. Потом се седа на сламу, околу софре и вечере почиње. Вечера се брзо заврши и жури се на спавање, јер ујутру треба рано устати.

Дан Божића

На дан Божића устаје се рано, чим први орози (петлови) запевају. По правилу сва чељад устаје, без устаљеног редоследа. Свако се одмах прихвата посла који је још увече одређен. А послова има на претек: „Ко, увеч Божића“ — говорили су стари (то „увеч Божића“ траје све док се не постави божићни ручак).

Знак да је породица устала оглашава се пуцњем из оружја (револвер, штуц, пушка, острагуша). Та пуцњава у исти мах обухвата цело Кнежпоље. Домаћин облачи свечано рухо, седа на свој стоцић, пали лулу и очекује да му се принесе ракија и кава. И док остали укућани имају пуне руке посла, домаћин испија чашице и очекује када ће бити ручак. То је једини дан у години када домаћин губи оно строго понашање и добија блажен изглед.

Домаћица, разгара ватру и ставља већ припремљену живину у рерну (или пеку) да се пече. А потом узима копрен (ситно сито) и просејава брашно за чесницу. На дохват руке је и легењ са житом тако да домаћица може сваког да поспе кад улази у кућу.

Млада жена (млада или девојка) са девером (или братом) одлази на бунар по свежу воду да би се

закувала чесница. Док водарица граби воду, дотле мушкарац одломи три љескове младице, које се доносе у кућу заједно са водом. По доласку у кућу мушкарац улази први и гласно изговара: „Кристос се роди“, а домаћин одговара: „Ваистину се роди“! У исти мах домаћица посипа житом доносиоце љескових младица и воде, изговарајући речи: „Добро нам родило“. Йескове младице предају се домаћици а вода се ставља на дохват руке. Сада домаћица сипа воду у брашно припремљено за чесницу и са љесковим младицама три пута прави крст на брашну са водом, а потом три пута промеша брашно, увек у правцу кретања сунца. После опере новчић (дводинарку или банку) и стави га у брашно а потом меси тесто. Када је тесто довољно умешено ставља се на лопор (дрвена лопта за хлеб) на којем се обликује чесница а потом се на тесту уреже крст преко целе чеснице са низом малих крстића. Сада је све спремно да чесница може да се пече. И док се чесница пече, мајарица од дела теста чеснице прави колач (ковртањ) за мали Божић (српску нову годину), који се пече одмах иза чеснице.

Још је домаћици остало да стави цицвару и тиме је, што се тиче хране, све готово.

И док женска чељад у кући журно ради на припреми хране, мушкарци су запослени око стоке. За добар мал и спас стоке од болести треба на Божић урадити доста. Остатак свеће која је горела уочи Божића подели се на два дела, затим се упале оба дела и два мушкараца држе их поред улаза у шталу. Трећи мушкарац испушта стоку вани, а потом враћа у шталу, тако да свако грло мора два пута проћи између две упалене свеће. После „пропуштања“ стоке између свећа они који су држали свеће љубе се и изговарају:

„Кристос се роди“ — каже по годинама старији.
„Ваистина се роди“ — одговара млађи. Потом се приступа храњењу стоке, која добија позамашну порцију одабране хране.

Будни домаћин прати певање петлова и упозорава: „Певају зорњаци“, што значи да је зора и да ће брзо дан. Треба пожурити са ручком, јер ру-

чак се мора ставити рано, пре сунца, што треба да значи да ће цела година бити „рана“. Све ће се одвијати порано (сетва, раст, жетва). Чељад се искупља у соби домаћина, и сви су већ свечано обучени. Мајарица прави свећу и приноси тамјан. Домаћин наређује: „Поставите столицу“. Млађа жена (девојка) поставља синију преко сламе. А затим се столица попуни по редоследу: гомила мяса наслаже се ко дрва, свећа на средину, сол, ракија, месо печеница и живинско, печена кукурџа (да се месо слабе једе) салата по жељи.

Домаћин устаје, стаје уз столицу, а затим и остала чељад стану околу столице стварајући тако круг. Затим домаћин узима шибицу (луч) крсти се и пали свећу. У исто време један од мушке чељади испалјује пушку, што је знак да је ручак постављен. Затим домаћин моли Бога а прати га и остала чељад.

Молитва је тиха, свако за себе, само домаћин на крају изговара „Амин“, што значи молитва је готова. Потом се домаћин, обраћа домаћици, пружа руку (рукује се), љуби се с њом из речи: „Кристос се роди“ на што домаћица одговара: „Ваистина се роди“. Сад се наставља кружно кретање поред домаћина и домаћице и узајамно љубљење.

Пробу сва чељад са изговором: „Кристос се роди“ (старији) и „Ваистина се роди“ (млађи). После љубљења домаћин узима чесницу десном руком, три пута направи крст на њој и пољуби је. Још са једним мушкарцем преломи се на пола и на четврти што значи унакрст, а потом, њих двојица ломе (кидају) чесницу на мање комаде, све док се не пронађе новац у истој. Онај који пронађе новац је сретан и срећа ће га пратити целе године. Када је завршена церемонија пред ручак домаћин сипа чашу ракије, крсти се и изговара „Да нам овај благдан подари здравље и добар род. Живели!“ Испија ракију и седа, што је знак да и остала чељад седну а потом понуди свима чашу (филцан) ракије и почиње са јелом. Једе се рукама и месо и хлеб. Када чељади почну да устају од ручка, пију воду, излазе вани, онда домаћица упозори да се не расипају а одмах потом ставља цицвару

на столицу. Цицвара се уствари не једе, већ само проба, јер је трбух (стомак) већ толико пун да нема више места нити за шпицу од трешње. Па ипак једење цицваре има магичну моћ што треба да обезбеди дуг живот и заштиту летине од свих штеточина. Сва чељад треба да се „огледају“ над цицваром. У ствари треба се нагнути над рањиком (шерпу) са цицваром и видети свој лик на масти (гледалу) која плива по врху цицваре. Најпре то уради домаћин а потом остала чељад. Ко се види у огледалу цицваре дочекаће и следећи Божић а ко се не види том нема живота. По правилу сви су се видели, чак и они старији чији вид је ослабио у тој мери да „не види ни белу мачку“. Деси се да понеки „шерет“ из породице да би „изнудио“ повластице у току године, „не види се у огледалу цицваре“. Тако да је у току године поштебен свих тежих послова. Па чак га и ожене да би остало потомство. А када исти преживи онда се по приписује божјој милости, јер је породица у току године била спокојна према божијој моћи. После „огледања“ цицвара се једе.

- Прво домаћин узима кашику наопако у руку, зажмури и онда репом (дршком) кашике граби (узима) цицвару говорећи: „Једна тица, јена жлица, окренула главу у шуму, реп у њиву, црвчи не зобље“. Потом искуси цицвару. Исту церемонију понавља сва чељад. Једењем цицваре ручак је завршен. Међутим, још није све готово. Још није време за расип. Треба увести вола у кућу и дочекати положника (полазник), човека који први на дан Божића дође у кућу.
- Један од мушкараца, у првом реду момак који се брине о воловима (храни их, ради са њима), поведе вола из штале у кућу. Када во буде уведен у собу где је сервирана божићна столица, прво га послу житом а потом понуде брашно и сол да полиже. Домаћин сипа волу ракију међу рокове и по врату изговарајући следеће речи: „Да ми будеш добар бодач и јак на јарму, добри мој (пероњо, шороњо).“
- Потом девојка (млађа жена) кити, вола ставља волу пешкир око врата, чарапе ставља на рокове

а рубине (мушки веш у народној изради) пребаце се преко леђа вола. Потом се во изведе вани уз посипање житом и уз речи: „Добро нам радно“! Сви дарови стављени на вола припадају гоничу волова.

Пријем положника (полазника) у кућу је последњи чин божићњег програма. На дан Божића, по правилу се не иде у посету. Изузетак чини положник, којег домаћица одабере и позове да јој први на Божић уђе у кућу. Положник треба да донесе срећу у живини да се добро леже у току године. Положник може да буде само мушкарац, женска никако. Око десет сати полазник долази у кућу. При улазу изговара речи: „Кристос се роди“! Док домаћица посипа житом полазника изговарајући: „Колико овог зрна, толико се излегло живине“. Полозник седа испред шпорета или фуруне, узима машице (жарач) меша пепео и подражава квочку и пилиће: кво, кво, пи, пи, пи, а потом жара упаљено дрво из којег врцају ситне искрице ватре и изговара речи: „Колико је ових искрица, толико нам било пилића“.

Потом се полазник љуби са домаћином и осталим укућанима и седа пред столице (софре) — попије ракију, нешто мало поједе и одлази. Домаћица му спакује батак да понесе за поклон. А ако је у току године била добра живина, онда ће на јесен положник добити и ороза. Али, ако је живина подбацила, тешко њему.

После чина положника, фамилија се расипа. Деца су коловође. Она прва излазе из куће, иду да се играју. Обично су игре у снегу, санкање, грудвање, сликање на снегу (легне се на малом снегу и тако остане слика), прављење божић-бате (никад деда мрза). Ако нема снега (што се ретко деси), онда је дечија радост слаба и деца се углавном играју крпењаче или хватају птице по сјенику и стаји. Одрасли (младеж), иду на раскршће (или на брдо) у коло (игранку). У коло по правилу иду сви, сем старијих. На игранци при доласку, обавезно се сви љубе и уместо уобичајеног „здрово“ говори се: „Кристос се роди“ и „Ваистина се роди“! Љубе се

жене са туђим мужевима, мужеви са другим женама, девојке и момци, итд.

Старије особе по правилу остају кући. Столица се не подиже цели дан, нити се свећа гаси. У први сумрак чељад се почиње искупљати. Прво се враћају деца и гладна „навале“ да једу, а домаћица их блажено служи и бира им крто месо да их не заболи трбух. Потом се са игранке враћају одрасли и по правилу одмах седају за столицу. И док чељад још вечерава, домаћин узима већ оглодану десну плећку од печенке и у њој гледа судбину, своју и свог домаћинства.

Гледање судбине у плећки била је тајна која се преносила с колена на колено. У плећки је могло да се види све (каква ће бити летина, стока, хоће ли бити принове, да ли ће неко да умре и др.) Према расположењу домаћина знала се судбина домаћинства. Иначе он то све држи у тајности.

После вечере домаћин устаје, узима чашу, крсти се уз речи: „Нека нам и следећи Божић буде благословен као и овај и нека нас срећа и здравље служи, Амин“.

Потом попије пола чаше ракије другом половином угаси свећу. Тиме је први дан божићњег славља завршен. Сада се домаћин повлачи на починак, а домаћица распрема (подиже) столицу, док остала чељад приводе крају послове око стоке и припремају се за починак.

Други дан Божића — божји дан

Други дан Божића је празнични дан, са свим обавезама у кући и око стоке. Храна се обнавља само питом а остало је све од раније спремљено. Столица (ручак) се нормално поставља али се не диже до ноћи.

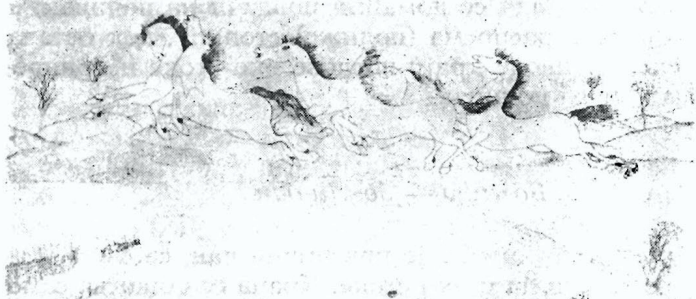
И другог дана Божића иде се у коло (на игранку) али је то у црквеном дворишту где се групише више села и засеока.

Трећи дан Божића — свети Стеван

Трећи дан Божића је као и обични празник, сем код оних који га славе (свети Стеван) као крсну славу. Навече, трећи дан Божића, подиже се слама и кућа се очисти. Неки то раде ујутру, на четврти дан Божића. Овде је важно да се део сламе мора да сачува до малог Божића (српска нова година), којом треба окитити воћке.

За време божићних празника обично се „докусурити“ божићња печеница јер не ваља да остане после празника јер се треба вратити нормалном животу. Једино глава од божићње печенице остаје и једе се на мали Божић — на српску нову годину.

*Записао
Борђе Вученовић*

СЕОСКИ МУСЛИМАНСКИ СВАДБЕНИ ОБИЧАЈИ ИЗ САНЦАКА

Просидба. Прво се „испишава“ изокола где има добра дјевојка, добри пријатељи, одакле је дјевојци мајка, да нијесу своји дјевојка и момак по крви или „млијеку“. Неко треба преко познаника или жена да дјевојачкој родбини назуцне да ту и ту има добар момак, од добре породице, да би се испитало расположење дјевојке и њене мајке према том момку. Када се оцијени да постоји прилика да се дјевојка може „извадити“, онда се траже просци који ће имати утицаја код дјевојчине фамилије.

Најприје иду двојица добро говорљивих људи који знају да хвале и ако треба да и преувеличавају, јер по народној: „Ко дјевојку проси товар лажа носи“. Прво се води разговор невезан за долазак, а онда један од просаца каже: „Па добро, пријатељи, што нас не питате зашта смо дошли?“ Обично му се одговори: „Код нас није обичај када нам гости у кућу дођу да их питамо зашта су дошли.“ Онда се просци погурну коленима кришом, па почну, а обично најстарији почне: „Бисмилахи рахман и рахим, Алаху ме немриле пејгамбер каулиле, ми смо дошли да тражимо вашу дјевојку (каже се име) за нашега мушкарца (каже се име) за сина тога и тога.“ Износе се врлине дјевојке и момка. Пошто први пута ријетко се, по обичају, даје дјевојка, да се не би рекло да су једва чекали да је даду, домаћин се обично изговара разлосима да треба да пита за сагласност породицу, рођаке и пријатеље јер, с једним ударцем се дрво не сијече. Приликом првог доласка просаца они се почашћавају кафом и дуваном, обичај је да се ручак просцима не ставља (сматра се да, ако се ручак даде просцима, то је знак да ће им и дјевојка бити дата). Но број долазака просилаца зависи од упорности онога ко проси и процењује има ли прилике да проси. Дешава се ако се претходно испита расположење дјевојчине родбине и ако се младожења изузетно допадне дјевојчиној родбини и дјевојци, да се и приликом прве просидбе дјевојка дадне.

Други долазак просилаца. Пошто је послје првог доласка просилаца извршен породични договор, удениен као случајан сусрет момка и дјевојке на некој туђој свадби или на пијаци у оближњим градићима, онда се преко познаника даје просцима на знање да ли постоји прилика да се дјевојка може испросити. Приликом другог доласка просилаца родбина се најчешће изјашњава да ли пристаје да се дјевојка даде, али обично, ипак, излазе у неку другу просторију да чују изјашњење дјевојке. Ту се договоре са дјевојком шта да „пресјеку“ да младожења купи младој. Један најстарији из породице, не мора да то буде отац дјевојчин, већ обично стриц или ујак, дјед, углавном најстарији по годинама, говори просцима да су ријешили да дјевојку дају, да је то судбинска одредба, а затим читају списак шта дјевојка захтијева да јој се купи (златан накит за дјевојку, роба и одјећа потребна дјевојци). Када ишчитају кажу: „Сада одлучите ви, ево вам прозор (да пуцају у знак радости због просидбе), а ето вам опанци“ (да оду, ако не пристају на дјевојчине захтјеве за куповином). Ако се ништа не пресијече за куповину, онда дјевојчини кажу: „Поклањамо вам дјевојку, не пресијецамо вам ништа, већ само шта јој купите, па ако хоћете и у коњски покровац је завијте“.

Тада просци и укућани устају, грле се и љубе, честитају једни другима, желе срећан живот будућим младенцима, затим посиједају и просци се почашћавају шербетима, кафом и цигаретама, а и просци почашћавају нове пријатеље својим цигаретама. У знак да је дјевојка испрошена, просци траже да им се од дјевојке даде неки биљег „обиљежје“, уз „ријеч“. Прије него просци пођу, отац младожењин оставља старјешини дјевојчине куће неколико новца „на табљу“, за дјевојку. *Марама.* Ако се марама посебно узима, онда се то ради на следећи начин: У међувремену од ријечи до мараме младожења се припрема, купује дио захтијеваних поклона за дјевојку: прстен, минђуше, одијело, димије, мантил . . . Накит се носи у цевахир-кући-

ји. Припремају се дарови и за дјевојчину породицу и родбину: пешкири, кошуље, шамије за старије жене, кафа и шећер.

Породица младожење сакупи проводације 10—20, каже се: „двije софре људи“. Пред кућом дјевојчином их сретну њени укућани, називају добродошлицу, уводе у кућу, часте. Старјешина младожењине куће онда износи и показује пријатељима купљене дарове и „пресијек“. Ако је све добро, дјевојчина родбина се саглашава, ако није све до нијето износе се разлози. Вуна се доноси дјевојци да изатке ћилиме. Послије ручка, пред полазак, доносе се дјевојчини дарови — марама, које дјевојка шаље младожењи и његовим укућанима. Младожењи бошчалук: веш, чарапе, џемпер, рукавице. Просцима: кошуље; свекру бошчалук, свекрви везена кошуља, и друге дарове породици и најближим сродницима младожење: даицама, стринама, теткама, деверовима, јетрвама, заовама... И провођаче остављају дар на „табљу“, а главни пријатељ више од њих износ у новцу за дјевојку. Пријатељи покушавају да уговоре датум свадбе. Уколико не постигну сагласност посебно заказују сусрет, уговор свадбе у дјевојчином роду. Од уговора до свадбе најчешће је размак три до пет недеља.

Дјевојка припрема да је све готово до свадбе, те ткаје, везе, шије...

Десетак дана прије свадбе младожењини укућани шаљу звача, чауша, да позива свадбаре, према списку (или позивницама) које му је дао старјешина младожењине куће. Ако усмено позива на свадбу, он говори: „Селам ти је (тај и тај), зове те на свадбу и у сватове“, и нагласи да ли се позив односи и на долазак остале фамилије. „Свадба ће бити тога и тога дана“. Чауш се чашћава за звање: паклом цигарета или у новцу.

Породица младожење одређује дјевера уз дјевојку, најближег по сродству или по поштовању. Дјевер припрема за невјесту: прстен, катанче, кат хаљина (димије, блузу, шалче, бисер, папуче...). Младожењини припремају дарове за невјесту и невјестине укућане и родбину. Број сватова одређује дјевојчина родбина или остављају да младожењи-

ни сами одреде. Договоре са да ли ће сватови бити на ручку и на конаку, зависи од удаљености и од превоза. Ако остану на конаку сватови ће послје вечере и весела на спавање бити одведени и код сусједа, ако се сви не могу смјестити у дјевојчином роду.

Сви сватови носе дар, обично димилук (тканина довољне метраже за димије) или минтанлук (тканина за минтан — горњи дио одјеће). Сви дарови који су за невјесту понесу се младожењиној кући да би их у сриједу канације од младожењине куће понијели код куће невјестине. Они понесу са собом и слатка јела: харчалије и шећерпару, затим јабуке и орахе, да се подијели, да се почасте жене које увече дођу код дјевојке на кну.

У сриједу ујеће ставља се кна дјевојци у дјевојчином роду. Будућој невјести завежу очи црвеном маромом, размућену боју из бакарног суда узимају и стављају на нокте, а дјевојчине другарице и својте пјевају пјесму:

„Хутли, бутли, кана на рукама,
ноћас кана сјутра талбухана.
Хутли, бутли у двор ударисмо,
младој моми кану постависмо,
ноћас кану и хаспурлију,
сјутра свати и млад бџуеглију ...“

Све присутне жене и дјевојке кну руке, а ако има присутних младића, дјевојчиних својти, они само боје нокте малога прста. Послје кне служи се јело, оно што су донијели канације. Затим обуку испрошеној дјевојци јелече, ставе огледало иза главе („да сија као огледало“) а по простром душеку, том приликом, проваља се један мушкарчић из рода младожење (који је дошао са канацијама) као слутња („дџа будућа невјеста роди мушко“).

Такође у четвртак изјутра опремају дјевојку за пут, ишчекујући сватове. Када полазе сватови са барјаком од младожењине куће, жене које прате сватове, пјевају:

„Хајте, хајте, кићени сватови,
довеће нам кићену невјесту,
да донесе сунце у њедарце,
да огрије Бердек младожењи,
да огрије врата и калдрме . . .“

Када сватови иду ка дјевојчиној кући, одлазе двојица момака муштулугџија да јаве колико сватова на броју долази. Пред колоном сватова иде буљубаша, а за њим испред барјака онолико људи колико је десетина сватова. (На примјер, ако су 40 сватова, четири човјека иду пред барјаком). Пошто дјевојчини укућани и родбина срећну и смјесте сватове, почасте их, настаје весеље игра и пјесма уз музику, коју су довели сватови. Послије ручка, када је вријеме за полазак сватова и невјесте, чауш упозори сватове да се спреме, дјеверове да иду код невјесте. У одаји гдје је невјеста дјеверови затичу невјесту како стоји покривена прозирним велом — двори. Посаде дјеверове на двије столице да сједну, почасте их шербетима. Онда устаје главни дјевер, прилази невјести са предње стране, полако је дохвати за рамена, окрене је наопосло (у правцу кретања сунца), три пута, послије чега невјеста у висини лица састави своје дланове руку са прстима приљубљеним један уз други симетрично, а дјевер вади прстен из џепа и три пута додирне њиме врхове свих невјестиних прстију и узме га и ставља у џеп, а жене које су опремале невјесту дарује. Тада браћа будуће невјесте, или двојица најближих из њене родбине, узимају је под руке и лаганим кораком је изводе према вратима. Пред вратима чекају сватови. Раније је био обичај да се, у моменту када невјеста искорачи ногом преко прага, грабе сватови и невјестин род ко ће прије пуцати увис. (Постојало је вјеровање да ко прије уграби да пуца да ће се дјеца невјестина утурити на ту страну — на род или дом. Касније се ово изобичајило, с обзиром на ризик пуцања из ватреног оружја у маси присутног народа).

Будућу невјесту доводе до коња (званог „једек“) и стављају је на коња. Коњу се стави око

врата марама или кошуља и исто тако и на бар-
јак, а на врх кошља јабука.

Сватови на поласку из невјестина рода, од-
водећи невјесту пјевају:

„Сунце ми се крајем краде
хоће да зађе,
упитајте ту дјевојку
хоћел да пође?“

„Жао јој је старог баба,
неће па неће.“

„Мио јој је стари свекар,
хоће па хоће.“

„Жао јој је стару мајку
неће, па неће.“

„Мила јој је свекрвица,
хоће, па хоће.“

„Жао јој је милу сеју,
неће, па неће.“

„Мила јој је заовица,
хоће, па хоће.“

„Жао јој је свога брата,
неће па неће.“

„Мио јој је ручни дјевер,
хоће, па хоће.“

„Жао јој је рода свога,
неће, па неће.“

„Мило јој је младо момче,
хоће, па хоће.“

Или:

„Не плач, мала, да те боли глава,
не рон сузе, не квари образе,
тамо ће те добро дочекати,
са слаткијем шербетом појити,
с добрим момком у Ђердек увести...“

Пошто је невјеста појახала на коња, дјевер
баца преко невјестине главе новчиће или бонбоне,
дјеца се јагме да то купе, а такође дјевер мора да
даје „откуп“ у ситном новцу дјеци која сједе на
сандуцима са дјевојачком спремом, која треба да
се товари на коње и носи као дјевојачка комора.

Укућанима је жао што се растају, невјеста ако жали рода повија се по гриви коња једека и плаче, а у ушима јој одзвањају ријечи синошње пјесме њених другарица које су пјевале „Прошли су ти дјевојачки дани . . .“

Успут сватови пјевају различите пјесме, као нпр.:

„Ој богате, гриво позлаћена,
је ли ти се газда оженио?“
„Није, није, хоће ако бог да.“
„Аој, бога, ако буде то истина,
гриву ћу ти златом позлатити,
а потков ти златан ударити . . .“

или:

„Леле мени, ноћни разговори . . .“

или:

„Ој Ђердане, штуран остануо,
синоћ си ми у рукама био . . .“

Сватови настоје, по могућности, да се не врате истим путем. Такође, при преласку ријеке невјеста баца марамицу у воду.

При повратку сватова младожењиној кући шаљу се муштулугџије да јаве укућанима младожењиним и младожењи, који је остао код своје куће, да сватови иду здраво и весело и да воде дјевојку. На домак младожењина дома трчи се кошија. (Кошија се трчи понегдје и при доласку сватова за дјевојку). Постојале су коњичка и пјешачка кошија (утрка). На циљ се стављала од невјесте на дар добијена кошуља, која припадне оном који први стигне. (Неки су се, раније, данима припремали за пјешачку кошију, облагали бо се ноге глином, од које су по вјеровању бивали лакши, „јер смоница извлачи умор из ногу“.)

Први од сватова стижу коморџије, тјерајући на коњима дјевојачку спрему. Позивају младожењу да први одријешу завезак коношца којим су сандуци везани (да му се у браку дријеше сви завеси).

На педесетак метара од куће пред невјесту излазе три дјечака који носе у рукама Куран, завијен у мушему. Невјеста узима у руке ову књигу, љуби је, ставља на чело, затим под десно раме, па је враћа дјечацима и дарује их марамама. Онда јој, прије него се скинула са коња дају мушко дијете, „конче“ (наконче), од пола године старости, невјеста га окреће три пута за сунцем — наопосло, док проплаче.

Кад скину невјесту са коња дјеверови је воде у њену собу, окупљене жене је посматрају, цијене јој љепоту (понегдје, нека од њених заова у себи изговори: „Хуј, вроне, хуј, међу вама паде соко, међу вама паде вила вилогорка...“, то да не оде „од урока“.) Дјеверови воде невјесту у њену одају, бердек — најчешће једнособни чардак, нарочито за женидбу направљен, и као засебна кућица представља нови кров, нови дом и породицу која ће се посновати.

При уласку у бердек невјеста љуби праг, затим улази гдје је послуже шербетом и жене је посматрају хвалећи њену љепоту.

Сватови се у кући младожењина оца веселе, а старији људи и отац младожење позивају младожењу да га уведу код невјесте.

Раније је најчешћи случај био да се младожења и невјеста прије бердека никада нијесу видјели и срели, већ су родитељи испросили дјевојку за момка према причама о њој и гласу родитеља тј. њиховом угледу. Прије него уведу младожењу у бердек старији људи обаве молитве за срећан брак, клањају и два заступника, један као заступник момка, други као заступник дјевојке, гарантују и потпишу добровољност брака, жељу младенаца коју су исказали преко њих. Затим позову младожењу да изгрли оца и мајку, да заиште од њих опроштај и благослов, а они да га посавјетују и опомену да не заборави дуг према оцу и мајци, дуг дјетета према родитељима. Раније је обичај био да младић при уласку код невјесте клања на њеном скуту, а затим узима невјесту за рамена и окреће је три пута за сунцем, хвата је за мали прст и стеже је, да каже: „до-

бро је“ (не ваља да каже „пусти ме“ . . .): Младенци сиједају за вечеру, узимају једно испред другог залогаше слатког.

Приликом свођења младожење у Ђердек, окупљене жене и својте младожењине пјевају пред Ђердеком:

„Гдје је момче, куд се даде?“
„У Ђердек се момче сведе,
вар се, вар се, не превар се,
дјевојке су варалице,
ноћас ће те преварити,
а сјутра те прекорити . . .“

У младожењиној кући до касно у ноћ пјева се и игра. Коло се води у правцу кретања сунца и у колу пјевају по двоје у глас свадбарске пјесме, као на примјер:

„Расла трава дјетелина
тамо горе у брегове,
косаше је младо момче,
а пласташе дјевојчица
у кошуљи без јелека.
„Пласти, пласти, дјевојчице,
купићу ти три јелека.“
„Нећу, нећу, младо момче,
не треба ми три јелека —
ја сам ти се сама рекла.“

или:

„Шта је журба на планини?
ал' су свати? ал' је војска?
„Нит' су свати, нит' је војска,
но је момак и дјевојка.
„Та дјевојка кара момка:
„Гдје си био, хацамио?“
„Ја сам био у чаршији,
да ти купим нишку злата,
да ти ставим око врата“.

или:

„Фаслицане, не њихај се,
мој драгане, не надај се,
да ме просиш не дају ме,
да ме мамиш, пој ти нећу,
да ме грабиш, не смијеш ме,
јер ја имам девет брата,
и десетак братучеда,
кад појашу вране коње
и опашу оштре сабље
страшно их је погледати,
а камо ли дочекати.“

У зору младенце буди Циганин који удара у гоч, пјева пред Ђердеком очекујући поклон за себе:

„Зарече се момак и дјевојка
да спавају да се не дирају,
то рекоше па се опкладише,
момче даје коња од мејдана,
а дјевојка три реда Ђердана.
То рекоше у Ђердек легоше,
једно другом леђа окренуше.
До поноћи миром мировали,
но дјевојку немир дохватио:
„Диж’ се момче, главу не дигнуло!“
Скочи момче ко да се помами:
„Нека Ђога, изјели га вуци,
а Ђердане покрали хајдуци!“
Дохвати је за крнали руке,
колико је лако дохватио —
поломи јој бурме и прстење!“
Стаде плакат лијепа дјевојка:
„Леле мени, без оца и мајке!“
„Не треба ти ни отац ни мајка,
бољи сам ти од оца и мајке . . .“

Изјутра се окупљају у кући младожењина оца сватови на кафу. Ту у соби разгрнута је дјевојачка опрема на сербији (изложби). Уводе и невјесту да је сватови виде откривеног лица и да их

подвори (раније је и љубила сватове у надланицу руке, и махнула би својом руком ка челу главе — као знак поштовања). Сватови даривају невјесту и они старији се разилазе кућама, а младеж остаје да сачека поподне тога дана (петка), када се окупљају жене и дјевојке да посматрају невјесту и да се веселе.

Заове невјестине и друге дјевојке из младожењине родбине пјевају пјесме невјести:

„Коло води бјела вила,
да је вила ја бих била . . .“

или:

„Ој снашице, бјела вило,
од голуба десно крило,
неће сунце да огрије
док се снаша не насмије.
Гдје је снаша ногом стала
ту је ружа процвјетала . . .“

Ако постоји више невјеста, скоро доведених и присутних на свадби у петак, постоји и ривалство међу њима која ће бити најљепша. Мноштво жена и дјевојака у разнобојним свиленим димијама, набијељене и нарумењене посматрају играче и играчице, ако је лијепо вријеме, изађе се и напоље на неку ледину, ако то просторне прилике дозвољавају. Постоје и пјесме — пародије — шалтиве — као на примјер, ова:

„Ој Бевере, ој неване,
зашто си се каљутао,
кад отиде, шта доведе?
— У махале обијушу,
у судове ломатушу,
кроз прозоре повирушу . . .“

Старије жене, које знају, а за то треба извјесне вјештине, пјевајући окрећући тепсију:

„Сјенице, мори Сјенице, поље широко,
Кладнице, мори Кладнице, водо студена,

Беране, мори Беране, љуте ране,
ту сједи сека бијела и држи хата висока
на хату брата рањена,
ни од пушке ни ножа ратничког,
већ од бисерног зуба дјевојачког“.

Такође се играју игре са пјевањем у колу,
као што је „Дервиш-Дел-Алија“, „Овако се бисер
сије“ и друге, са мотивима натпјевања момка и
дјевојке или мотивима љубави као ова:

„Росна ливада брдо њихала, аман, аман, брдо
њихала,
Ту ми дјевојка, рано моја, бисер низала,
Гдје је низала, аман, аман, ту је заспала.
Буди је момче, рано моја, с треће ливаде:
„Устај, дјевојко, аман, аман, да ти помогнем“.
„Фала ти, момче, рано моја, могу и сама.“
„Ја сам дјевојка, аман, аман, ружа румена.“
„А ја сам момак, рано моја, из руже листак.“
„Ја сам дјевојка, аман, аман, гужва бисера.“
„А ја сам момак, рано моја, у гужви бердан.“
„Ја сам дјевојка, рано моја, мјесец пред зору.“
А ја сам момак, аман, аман, сунце под облак.“

Казивачи и сарадници: Сулејман Батовић (37), Драга; Махија Нурковић (35), Рожаје; Омер Меховић (40), Карајукића Бунари; Хамида Реброња (32), Годуша код Б. Поља; Ханифа Хасић (36), Буковица; Аска Аземовић (72), Буковица; Кадрија Бакић (36), Долово; Магбула Кундаковић-Аземовић, (40), Нови Пазар; Бамил Топаловић (47), Рожаје; Пашема Мулалић (78), Нови Пазар; Шериф Рүшевић (48), Точилово на Пештери.

Записао
Заим Аземовић

ОБИЧАЈИ ИЗ УЖИЧКОГ КРАЈА

(лужничка долина)

Бадњи дан

- На Бадњи дан кућа се чисти рано, пре изласка сунца, и буњак (смеће) носи далеко од куће па се преко потока или каква јалака пребаци на другу страну, да у кући током године не би било бува и друге гамади. Може се уз то пребацивати, ако се намени, и дремеж и главобоља, и друге оклами, ако се све зброји заједно. Најчешће се то упућује некој жени која није омиљена, па се каже: „Ево ти Н. и бува и дријема и главобоље . . .“, већ зависно од тога шта ту домаћицу мучи.

Лазаревдан

- Рано у расвит и Лазаревдан, кад се дјели дан и ноћ, узме се стара тава (тигањ) и метални тучак, па се ударајући тучком по тави трчи око куће узвикујући што се игда може: „Куцааа Лазарица, бјеж' од кућ, поганица!“

Тако се оптрчи три пута и лупа што јаче, јер докле та лупа и глас оног који узвикује допиру, на том одстојању, верује се, змије у току лета обилазе кућу.

Да се кајмак боље хвата

- На Спасовдан, док дан напредује, планинка (жена у домаћинству која скупља „бели мрс“) и њена довијарка (млађа планинка, помоћница) гатају тако што планинка уће у млекар а довијарка стоји напољу пред вратима, довикујући се:

— Персооо!

— Ој!

— Како је напољу?

— Облачина.

— У мене кајмак као опанчина.

И тако три пута.

Да дете брзо проговори

- Ако дете тешко проговара, узме се бронза коју носи во дешњак па се у њу сипа вода и дете из бронзе напоји. Такво дете, верује се, неће у животу бити ћутљиво а имаће и пријатан звонак глас. Најбоље је ако се то уради уочи неког великог празника, при заласку сунца.

*Казивала Перса Цвијовић
Записала Надежда Цвијовић*

ОБИЧАЈИ О БОЖИЋУ У ОРЕОВИЦИ

- Следећи обичај се врши ујутру на Божић када се иде по воду са бунара.

Ујутру на Божић домаћица иде да донесе воду из бунара. На десну руку навуче рукавицу и поред кофе у којој ће донети воду понесе још и босиљак, клип кукуруза и маст. Кад стигне код бунара каже:

„Христос се роди.“

И сама одговара:

„Ваистину се роди.“

Затим напуни кофу водом и окруни онај клип кукуруза око бунара, а врх баци у бунар. То се чини због тога да кош не пресуши јер се верује да тада кош неће пресушити све дотле док не пресуши бунар. Домаћин чека у кући и кад домаћица уђе унутра каже:

„Христос се роди.“

А жена одговара:

„Ваистину се роди.“

Затим домаћин пита:

„Шта носиш?“

„Носим здравље, берикет и паре.“

„Како је напољу.“

„Свуда ведро, а над нашом кућом облачно.“

Овом водом месила се чесница, а и наливало јело, данас то је обично лонац са супом и сармом.

Ујутру на Божић причести се са дреном и вином ради здравља јер је дрен дрво које у народној религији обезбеђује здравље. Потом се уведе овца у кућу, седне се крај ватре и прекрсте ноге и говори:

„Пилу гусу, јаганчићи, биричићи, прасчићи, дечица, берикет, грожђе, а највише здравље и паре.“

Док се ово говори дреном се чара ватра. И овим чином се изражава жеља за обезбеђењем плодности усева, стоке и људи.

*Казивала Живка Стевић (1924),
село Ореовица (општина Жабари)*

*Записала
Даница Бокић*

НАРОДНА БАЈАЊА У ОРЕОВИЦИ
(општина Жабари — Србија)

Басма од гуше

(против упале грла)

Баје се помоћу ножа и каменчића. Грло се додирује ножем и каменчићима и при том говори:

Испод села зелена ливада,
У ливади зелена крушка,
А под крушку зелена кучка
Окотила девет кучета:
Од девет осам,
Од осам седам,
Од седам шест,
Од шест пет,
Од пет четри,
Од четри три,
Од три два,
Од два један,
Од један ниједан.
Да остане чисто, ко чисто сребро,
Ко лако перо, ко мајчино млеко.

Басма од бубе

(против цисте изнад зуба)

Баје се говећом балегом, тако што се додирује образ споља.

Буба бубу тера преко пуста села,
Где се сусретоше, ту се поклаше,
Ту се побише, и поништише се.
Буба бела, буба црна,
Буба шарена, буба црвена,
Буба зелена,
Буба женска, буба мушка,
Буба велика, буба мала.
Буба бубу тера преко пуста села,
Где се сусретоше, ту се поклаше,

Ту се побише и поништише се,
Да остане лака, као чисто сребро,
Као мајчино млеко, као лако перо.

Ово се понавља три пута.

Басма за чмичак

Следеће речи се изговарају ујутру пре умивања:

Ав, ав миго,
кад ја сутра куче,
Тад ти сутра мига.

Басма од главе

(против главобоље)

Баје се помоћу водених буба, пепела, чешља и масти. На главу детета и на стомак ставе се маст, пепео и водене бубе. Чешљем се додирују и при том се изговара:

У бај, у бај, багчићи,
Седмо мали, мали влачићи.
Ако сте сунчићи ви, к сунцу,
Ако сте водени, ви за водом.
Да остане чисто и бистро ко чисто сребро,
Ко мајчино млеко, ко лако перо.

*Казивала Живка Стевић (1924),
село Ореовица (општина Жабари)*

Црвен ветар

Јавља се на кожи или слuzокожи у виду сјајног црвенила чије су ивице јасно ограничене. Обично се јавља на лицу где има огреботина и бубуљица и даље се шири по телу. Раније је ова болест могла да проузрокује и смрт код старијих особа и одојчади.

Стави се црвен конац, чист восак, лој и жар на ватраљ да изгори, а особа којој се баје нагне се над дим.

Црвен Турчин:
Црвене му кости,
Црвена му кожа,
Црвена му длака,
Црвен му мозак,
Црвени му зүби,
Црвена му црева,
Црвене му очи,
Црвен му језик,
Црвена му уста,
Црвена му глава.

Црвен коњ:
Црвене му кости,
Црвена му кожа,
Црвена му длака,
Црвен му мозак,
Црвени му зүби,
Црвена му црева,
Црвене му очи,
Црвен му језик,
Црвена му уста,
Црвена му глава.

Ово се понови неколико пута.

Брњка

(црвен оток, настаје на месту где се загади нека рана)

Баје се уз помоћ ножа и каменчића. Стављају се и хладне облоге. Узима се по три камена.

Усту* брњка!
Код мајке се родио,
Код оца преродио,
Иди у Калалеј гору,
Где се не пије и не је*,
Где петао не кукуриче,

---

* Усту — устүкни.

* Не је — не једе.

Где волови не ричу,
Где овце не блеју,
Где козе не блеју!
Ту је пала,
Ту се и укаменила,
У зелену ливаду и ладну воду.

Казивала

Роксанда Перић (1900), село Ореовица

Басма од ницине

(против отока жлезда на врату, под пазухом и у мошницама)

Боје се тако што се узме кост, али се мора запамтити како је стајала, јер се после мора вратити на исто место. Баје се увече, кад је ведро и гледа се у звезде. Коском се додирује отечено место и говори:

Бежи ницина убоде те мрцима. (3×)

Затим се узме секира. Поступа се исто као и са коском.

Бежи ницина исече те секира. (3×)

Потом се исто понови са каменом.

Бежи ницина бијем каменом. (3×)

Сад и звезда и жлезда

Сутра ни звезда ни жлезда.

Ко у тренутку свон венчања помисли на одређену басму, онда ће моћи касније да баје и та ће басма бити делотворна. Милица Радојковић се „завенчала“ са овом басмом.

Казивала Милица Радојковић (1922)

село Ореовица

Записала Даница Бокић

БАСМЕ ИЗ ОКОЛИНЕ КРУШЕВЦА И РАЖЊА

Од урока

Беште уроци низ потоци!
Моја душа керуша,
појуриће, ухватиће, раскинуће.
Ко урочи, испрели му очи!

Јегодинка Миленовић (63 године)

Смиловац

Записано 1977.

Од крупе

Пошли Сиба, Виба, ашљиво Сунце
и Крупа у војску.
Вратише се Сиба и Виба и ашљиво Сунце,
а Крупа се не врати.
Усту, Крупо,
ту за тебе место није.

Милица Ристић (73 године)

Мозгово

Записано 1979.

Од мурдалака

Зададе се бео дуд пред (Миличину) кућу.
Од дуд на кудељу,
од кудељу на освојак,
од освојак на вретено,
од вретено на клубе.

Клубе се размота —
мурдалак се растури.
Устук, мурдалак!
У камен ударио,
од камен се растурио.

Милица Ристић (73 године)

Мозгово

Забележено 1979.

Од мурдалака

Укачи се Мурда на врбу,
обеси муда до воду.
Дође вода, однесе га,
дође огањ изгоре га,
дође вук, прогута га.
Да је чисто ко сребро и злато.

Милица Ристић (73 године)

Мозгово

Забележено 1979.

Од главе

Пошо вук по песку
убо се на треску.
Срело га дванаес копача
и дванаес орача.
Без ножа га заклали,
без ватре га испекли,
без зуба га појели.
Устук,
ко те тражи,
код њега се врати!

Крстина Пантић (57 година)

Бићевац

Забележено 1978.

Да стане киша

Престај, престај кишице,
мајка ти се мољаше,
на два брега стајаше,
два детета држаше
и треће јој плакаше.
Трже сеја, замаја:
ћути, ћути селе.

Отишо је Гале
да доведе Гале
да крстимо дете.
Тоза воза — превезло га небо.

Јегодинка Миленовић (63 године)

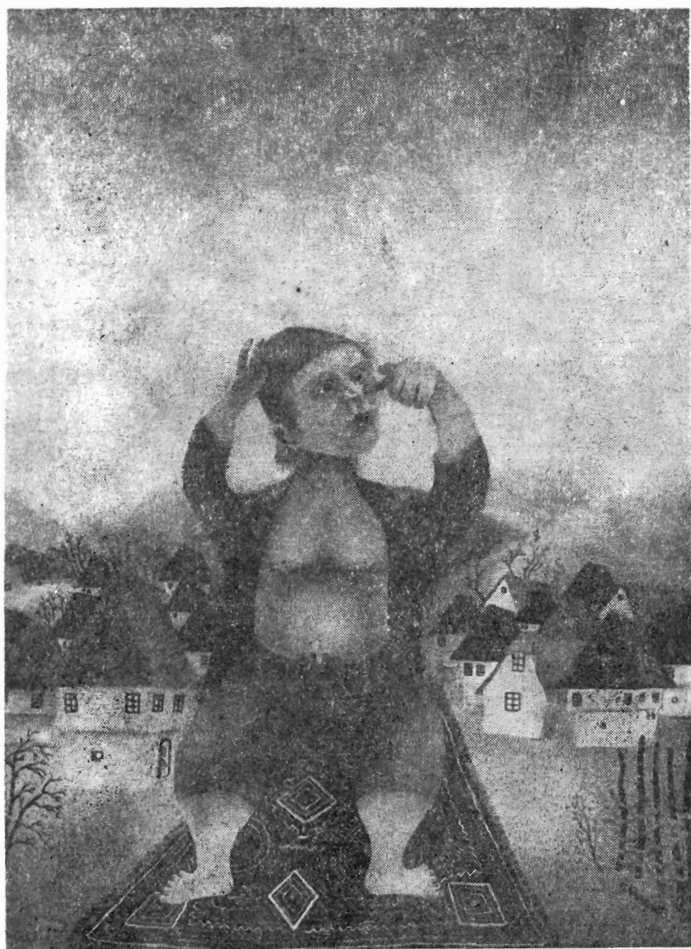
Смиловац

Записано 1977.

Записао

Милентије Борђевић

Сједи (Божо)* у збору на златноме столу,
Накривио главу на десну страну.

К њему долази Божја мајка и пита га:

— Шта је теби, пренејаки (Божо)?

— Не питај ме, Божја мајко,

Напале ме нејел'це и наспавал'це,

Крв ми пију и месо ми ију.

Причекај, ти, пренејаки (Божо),

Док ја донесем златну длачицу и маково
зрнце.

Пуче златна длачица,

Растопи се маково зрнце.

У млину се састаше,

На млину се расташе,

На камену се сатрше.

'Ајте чуди док не нађете

На мору моста,

На сикири мозга и

На гаврану биљега.

Ни' на мору моста,

Ни' на сикири мозга,

Ни' на гаврану биљега,

Ни' на (Божји) чуди ни урока.

*Записао Бошко М. Бућан,
Црни Поток (Топуско)*

---

* Узима се у име онога коме се баје.

КЛЕТВЕ У ВАСОЈЕВИЋИМА
(ЦРНА ГОРА)

Ала ти у срце.
Ала те понијела.
Аира ти се не виђело.

Био ти распраш дабогда.
Бог му из куће узео што му је најмилије.
Бог те не миловао.
Бог те не радовао.
Бог ти очи извадио.
Био ти раскућ.
Био ти невратак.
Био ти злонапут.
Башка те бог убио.
Бог те смео о црну јаду.
Бог ти памет плијенио.
Био ти Палев катун.
Био ти зли пут.
Бог те убио у перчин.
Бог те заборавио.
Белај те однио.
Бог те налет учинио.
Божја те мајка убила.
Био ти црни катун.
Био ти зло на пут куд гој (год) кренуо.
Богородица те убила.

Вук те заклао.
Вук ти цигерице издро.
Виме те забољело.
Виме ти се осушило.
Виме ти распало.
Враг ти у језик.
Виме ти се опразнило.
Врагови ти га полокали.
Враг те позобао.
Врагови те ухватили.
Враг ти се у вилице окотио.
Враг ти га раскосио.
Враг ти се у срце окотио.
Враг ти у сису.

Враг ти у језик.
Врат сломио дабогда.
Вуци ти се меса најели.
Враг ти се у сису окотио.
Враг ти га попио.
Враг ти у ресицу.

Гроб му се провалио.
Гроб ти се ту ископао.
Господ те бог поразио.
Габао ти гром кутње шљеме.
Губа те расточела.
Губа ти срце разнијела.
Гром те приштио.
Гром те громосао.
Губа ти нос опасла.
Господ те унакарадио.
Господ те нагрдио.
Гроба ти се не знало.
Главом платио дабогда.
Господ ти очи извадио.
Грдан се нашао дабогда.
Габао те свети Илија његовом стрелицом.
Габао те гром из ведра неба.
Габао те тријес небески.
Грдан се мајци вратио.
Габао те гром кад најприје загрмјело.

Дао ти бог рогове на вр' главе.
Донијели те наопако.
Дом ти се угасио.
Дозвао те јад.

Баволи те уфатили.
Баволи се у тебе окотили.
Баво те позобао.
Баво те однио.
Баво ти аир понио.
Баво ти се у виме окотио.
Баво ти га попио.
Баво ти памет попио.

Живина ти нос огризла.
Жестока те муња погодила.
Живоме ти срце распало.

За' ти најавек.
Зла ти срећа.
Задјела ти се стријела за срце.
Заклопиле ти се очи.
За уза час пристасао.
Загрмјело у тебе дабогда.
Зли ти попасак.
Зло ти усред дома.
Залуд се мучно.
За' ти најав.
Затворила ти се уста.
Заоловио ти их свети Илија (уста).
Зли ти се пут савио.
Зборило ти се о јаду.
Замркнуо а не освануо, дабогда.
Зло те нашло, дабогда.
Забољело те виме.
Заждила те муња небеска.
Закопао се ђаво у тебе.
Заоловио ти их господ (уста).
Зли ти раскатун био.
Зло ти на пут.
Забавио те бог о пачаризу.
Змија те печила.
Заспао мртви сан, дабогда.
Замрзнуо ти их свети Никола, (уста).
Знало те ћорило.
Земља ти кости истуравала.
Знао те јад у главу.
Зли јој био здиг.
Зли јој био издиг.
Зли ти катун био.
Замрзле ти се вилице.

Изашла ти бијела на очи.
Издвојио те бог из народа.
Извадио ти бог очи да те слијепа воде по
народу.

Зла те стријела за срце ујела.
Изнијели те наопако из куће.
Изио ти враг цигерице.
Изио те ђаво из крша.
Ископала ти се кућа да не остане трага од
тебе.

Издвојио се дабогда.
Искарао очи дабогда.
Испљувао цигерице дабогда.
Изгорио те плам небески.
Ископале ти очи дабогда.
Ископао ти бог очи.
Издвојио те бог мимо браћу.
Изгорела ти кућа на светог Илију.
Издвојио те бог из народа ка' Гаљу из
бијелих.

Јефтिका ти шинула.
Јади ти у срце.
Јад те дозвоао.
Јади ти у младину.
Јади ти главу разбили.
Јад те нашао у главу.

Купили ти се на ибрет (*чудио се народ какво
му се зло задесио*).

Камен му главу разбио.
Камен ти се у главу посадио.
Камен му у душу.
Камен ти у срце.
Камен ти у главу.
Камен му у дом.
Камен му у вилице.
Камен му био у прочеље.
Каменом се клела.
Кућиште ти се назвало.
Кокота му у кућу не пјевало.
Кржаве ти кануле (*сузе*).
Клинци се од тебе ковали.
Кукала и не престајала.
Куку ти било за младином.
Купили ти се на јаде.
Куку ти за главом.
Куку ти у дом.
Куку ти бог дао.
Купили ти се на комате.
Кукао па престајао.
Кукао по неари.
Кућу своју не видио дабогда.
Крв се од тебе помузла.

Крај ти се обалио.
Катуниште ти се назвало.
Ископала ти се кућа.
Капља те шинула.
Крв ти на упрет проврела.
Катран те шинуо.
Крв ти се у срце усирила.
Крвљом му се огњиште залило.
Кућа ти се коцем затварала.

Лед ти главу разбио.
Лагум те разнио.

Муком замукао.
Мркла ти свијес.
Модри ти приш шинуо.
Мозак ти изводњио.
Мртви сан заспао дабогда.
Макао те бог с овога свијета.
Мало ти камења било.
Младина ти се омрчила.
Муња те заждила.
Мркло ти за навијек.
Мркло ти па ти не свитало.
Мајка те божја убила.
Модра те стријела устријелила.
Младина ти се окарабојисала.

Нести се богу молит'.
Наопако дошао мајци.
Нагрдио те бог.
Не дануо га мајци.
Не знало ти се ни гроба ни укопа.
На јад ти дошао свети Василије.
Немао мјеста у бога.
Нашао те јад у вр' перчина.
Не блекнуло ти брава пред дом.
Нашао те јад међу оба ока.
На јаде ти свануло.
Немао селамета у бога.
Не дочекао вечери.
Не дочекао Бурђева јутра.
Не било првих носила из села од твојих.
Не гријало те сунце ка остале људе.

Не помагао ти бог ни на какво мјесто.
Нестало од тебе трага.
Не испадала ти душа ка' исанима.
На муке ти душа испадала.
Не стио се богу молит.
Нити мога', нит ти бог помагао.
Нашо те јад мимо сву браћу и дружину.
Ни стекла ни утекла, но те сам бог убио.
Не, помогла ни за црна ђавола.
Не било ти повиска.
Не ћешно (*тјешно*) се дабогда.
Не дошао га његовом главом.
Нашли те надувена дабогда.
Нашао се у триста злија часа.
На јаде ти дошао свети Илија, свети
Аранђио итд.

Нашло те ћорило дабогда.
Налет те бог учинио.
Нашао те јад у главу.
Не испадала му душа ка исанима.
✓ Не раскрићала се ка друге (*за трудну жену*).
Носио моје срце (*куне самохраница*).
Нашао те јад откуд се не надао.
Наопако се врати кући.
Не помогло ни ђаволу за ручак.
Не могао се богу молити.
Ногу пожелио.
Не утекао од грома.
Немао се чиме клети.
Не ћешно се.
Немао ниђе утока.
Нагрдио те бог мимо народ.
На јаде ти јутро јутрашње дошло.
Не дочекао светога Бока.
Не јаде ти свануло.
На јаде ти мркло.
Нашао те јад у перчин.
Нашао те јад у оба ока.
Несрећно ти било за своју главу.
На тебе се црно трње врло.
Не помагао ти бог ни с какве стране.
Не помагао ти бог ни на какву стопу.
На живи огањ изгорио.
Нашао те јад у очи.

Не' висно мајци (не живио мајци). •
Немо се рашта мучит'.
Не знало му се ни стрва ни јава.
Немао исета у бога.

Од њега живо месо опадало.
Окотио ти се Ђаво у трбу'.
Очи' ти се не видјело.
О јаду те бог забавио.
Онијемии дабогда.
Омрчио те господ бог.
Осушиле ти се руке до рамена.
Очи ти се затвориле.
Од бога платио.
Остало ти пусто од твоје главе.
Од губе распао.
Оба ти ока на ледину испала.
Од њега ни пјело ни плакало.
Оцрнила ти се младина.
Опале ти обадвије, (руке).
Од њега трага не остало.
О своме се јаду забавио.
Оточене сјекире из неба дабогда.
Очи ти истркле на ледину.
Огањ те заждио.
Остовао пред богом.
Оцрнио јој се вијек.
Очи ти бог извадио.
О твоме се јаду причало.
Опасала те муња небеска.
Од њега бог искао.
Одио на дрвене да богда.
О јаду те бог смео, мимо вас бијели свијет.
Одовуд на двије ноге, а отуд на четири,
дабогда.

Одио на дрвене ноге дабогда.
Остао без очију.
Огријало га крваво.
Окаљао ти Бог образ.

Попио ти Ђаво мозак.
Посјекла те рука божја.
Посјекла те рука свете Богородице.
Понио те Ђаво из Кома.

Поразила те рука божја.
 Помрзао те Господ Бог.
 По јаду се каживао.
 Помамио се дабогда.
 Помодрио од модре стријеле.
 Попио ти враг виме.
 Појело ти га триста и седамдесет ђавола.
 Пресјекао обе руке.
 Пукла ти зла срећа.
 Појела ти га живина.
 Пала ти губа на срце.
 Појео цркавицу дабогда.
 Појео удицу дабогда.
 Причало ти се о јаду.
 Пукла ти срамотна погибија.
 Пукла ти поганска погибија.
 Пожелио ногу.
 Пожелио младине.
 Посадио ти се камен у младину.
 Праштите те муња од небеске стране.
 Приш те надуо.
 Приш ти шинуо.
 Понијела те штета.
 Помрзао те господ.
 Пукао ти слом.
 Причало ти се о јаду.
 Пожелио руку.
 Печила те змија за срце.
 Пукао тријес небески у тебе.
 Пусто ти све остало.
 Пукла ти зла срећа.
 Пукао ти зли пут (зли ти пут био)
 Понијели те стрмоглаво.
 Понијело те попријеко.
 Приш ти у виме шинуо.
 Приш ти срце размодрио.
 Пукло ти у срце.
 Пукао ти зли пут.
 Попила ти га зла срећа.
 Понио те враг из комских литица (*вјеровање
 да ђаволи живе у Кому*).
 Понио те враг из крша.
 Полокао те ђаво.
 Пукао ти навратак.

Пушке те циганске убиле.
Попио јој га враг.
Појео цркавицу дабогда.

Рука ти опала.
Разбучио ти враг цигерице.
Распао од пришта.
Распао од губе. -
Распао од болешчине (тифус).
Разнио те вучац.
Рак те разнио.
Рђа те убила.

Смео те бог о јаду.
Срце те забољело.
Све ти путо остало.
Стријела те погодила.
Сунце те не огријало.
Све ти црно и несрећно било.
С тобом се народ уклињао.
Стотину те огњева спржило
Стријела те устријелила.
Стријела те печила.
Свијет се стобом уклињао.
Скршио врат дабогда.
Смео те бог о црну јаду.
Сила те божја поразила.
Сабља те божја посјекла.
Сагорио те плам светогa Илије.
Свијећа те небеска сагорела.
Срце те преврнуло.
Скресала свијећа небеска у тебе.
v Свијећа ти се утүлила.
Свитнүла муња у тебе.
Све му се студенијем каменом обрело.
Стријела те удрила да га не зинеш.
Све ти се оцрнило.
Сунце те не гријало.
Срце ти распало.
С каменом се разговарала.
Спржила те муња небеска.
Срдобоља те удрила.
Све му путо остало.
Срце ти пукло.

Сагорио од муње.
Срце те погодило па да си се родио за жељу
цијелога свијета.

Стријела те у срце погодила.
Сагорела те муња небеска.
Савила ти се губа на срце.
Содом те понио.
Сви ти свеци на јад дошли.
С крвљу славио светог Аранђела.

Траг му се по трагу ископао-утро.
Ту му се мрамор побрио.
Ту му се гроб ископао.
Триста га ђавола попило.
Траг му се затро.
Трештило у њега.
Тор му се зеленио
Траг му се и од одиве утро.
То ти било последње.
Тако ти се усирило.
То ти се за душу давало.

Бускије из неба дабогда. (*Клетва кад пада
град или плаха киша*).
Берао те бог камењем.

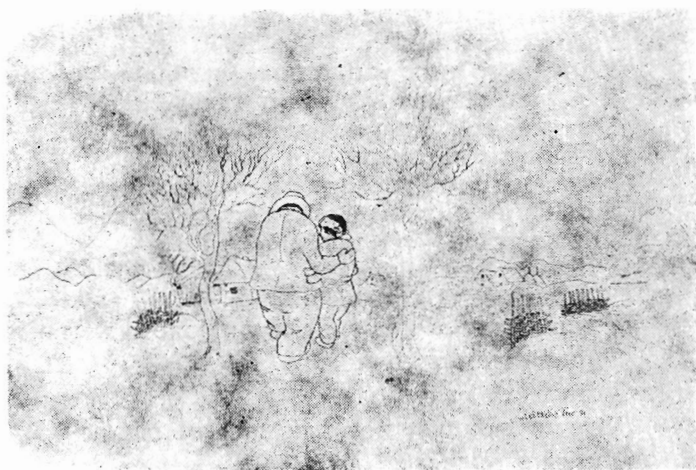
Удрила ти јефтिका.
Уплакала ти се губа у срце.
Унаказио те господ бог.
Удрила ти срдобоља.
Удрила ти бедерница.
У крваво те огријало.
Удрио ти ударац у виме.
Узео му бог што му је најмилије.
Удрио ти шушкавац.
Уста му се затворила дабогда.
Удрила ти непрескочница.
Убио ти бог курвино легло.
Убио ти бог поганско котило.
Узео ти бог младину.
Узео ти бог срећу.
Узео ти бог нафаку.
Уза, час се закрдиле (*овце*).
Удрило ти у језик.
Утрло ти се поганско сјеме.

Узео те бог с овога свијета.
Убио те гром из неба.
Укресала у тебе свијећа небеска.
Учинио те бог нагрднога.
У њега ти удрило *(овци у виме или крави)*.
Удрило ти помамило.
Упоман блејао и вечао.
Удрила ти гүба у срце.
Убио ти бог дан у који си се родио.
Унаказио те господ.
Убио те бог пасји траг.
Удрила ти болешчина.
Узалуд се мучио дабогда.
Удрио ти ударац у виме.
У трбу' ти жинуло.
Удрила ти колера.
Удрила ти срчана кап.
Удрила те стријела да не зинеш.
Убио ти бог све што ти кућна врата затвара.
Увалио ти се камен у младину.
Удрила ти цркавица.
У за' час се нашао дабогда.
Убила те муња из ведра неба.
Уфатили те врагови.
У причу се нашао.
Узео ти се језик.
У мртво те лице мајка пољубила.
У за' час се нашао за твоју главу.
У за' час се закрдиле *(овце)*.
Удрило ти у језик.
Унакарадио те господ бог.
Уста му се окренула наопако.
Угасио ти га бог и од одиве.
Убила те богородица.
У помам се вратио дабогда.
Утулила ти се свијећа да ти кокота не поје.
Удрила ти кап срчана.
Уста ти се разгүбила.
У једну кошуљу девет домова обила.
Укрљио те свети Илија.

Фатали *(хватали)* те манита дабогда.
Фиштио те катран.

Цркавица ти шинула.
Црни ти катун био.
Црно ти коло око куће играло.
Цркао па да си изводница цијелога свијета.
Цио се свијет с тобом уклињао.
Црни те ђаво понио.
Цигани ти на упрет ковали.
Цркавицу изио (појео дабогда).
Црн ти барјак на кућу висио.
Црн ти пут био.
Чуо ти се пусти глас дабогда.
Шинула ти шога (шуга).
Штета те понијела.
Шикнуо ти шушкавац.
Шинула ти јефтика.
Шинула ти бедерница.
Шинула ти колера.
Шинула ти цркавица.

*Записао
Батрић-Бана Зековић,
село Слагина (Андријевица)*

Алан Дандис

БРОЈ ТРИ У АМЕРИЧКОЈ КУЛТУРИ

„Ништа није тако тешко уочити као оно што је очигледно.“ Бронислав Малиновски, *Научна теорија културе*.

Од тренутка када је, 1903. године објављена монографија Х. Уснера нико није довео у питање значај броја три у грчкој и римској култури. Каснија истраживања класичне књижевности, права и медицине (Гебел, Гауди, Тавенер) само су потврдила већ установљене чињенице. Скорашња проучавања (Деона, Димезил) откривају постојање симболике броја три у већини западних цивилизација и указују да би та појава могла бити обележје целокупне индоевропске културе. Неки од најубедљивијих доказа налазе се у митологији или, уже речено, у свеприсутним тријадама божанстава. Типичне примере у том смислу представљају вавилонска божанства Еа, Ану и Енлил, као и хинду божанства Брама, Вишну и Шива. Карактеристична је и широка заступљеност појединачних богова са три главе (Kif-fel). Међутим, релативно мали део бројних студија о броју три посвећен је тзв. „детерминизму броја три“ у савременој мисли.

У веома вредној студији која се сасвим независно појавила исте године када и Уснерова, Рајмунд Милер тврди да је савремена европска култура обележена бројем три једнако као и класична култура. На несрећу, услед чињенице да је Милеров есеј објављен у оквиру ширег програма последипломских вежби сумњиве вредности, његов је утицај сасвим незнатан. Када је у питању искључиво америчка култура, само једна студија класичног и индоевропског усмерења (Lacse), као и нека новија из бројног низа јасно

хришћански обојених дела, чији је основни циљ доказивање присуства Светог тројства у природи (нпр. Strand), детаљније документују тврдњу да број три има ритуални значај у Сједињеним Државама.

Потребно је поћи од чињенице да број три не представља универзални бројчани модел. Постоји више таквих модела од којих је сваки довољно распрострањен. Ритуални или свети број већине култура америчких Индијанаца је четири. Припаднике евро-америчке културе понекад изненади или забави сазнање у којој мери је култура америчких Индијанаца заснована на различитим четвороструким понављањима. Парсонс (1916. године, стр. 596) указује на „опсесивност“ са којом Зуни Индијанци употребљавају број четири. Пре тога, Бакленд (1895. године, стр. 96) је погрешно сматрао да је четири ритуални број свих америчких Индијанаца, будући да му није било познато како бројна племена у западним деловима Северне Америке за свој ритуални број користе број пет. (Jakobs, 1959. године, стр: 224—28; Lowie 1925. године, стр. 578). Појава броја пет у Јужној Америци и Кини (Geil) показује да би ритуална употреба овог броја могла имати корене у далекој прошлости. Наравно, америчке Индијанце ни најмање не узбуђује чињеница да се нама чини како они претерано употребљавају четворострука или патострука понављања, једнако као што их није брига што се ми упорно држимо троструких понављања.

Потребно је, надаље, имати на уму да број три не представља једини бројчани модел ни у америчкој култури. Постоји, наиме, плуралитет бројчаних модела — два, седам и дванаест чине тек три најочигледнија примера. Поред тога, филозофски дуализам је дубоко усађен у америчку културу а појединци уистину праве различите дихотомије. Најчешће су следеће: живот/смрт, тело/душа и мушкарац/жена. И заиста, иако Лис (1919. године, стр. 72, бр. 2) тврди да примарна подела: људска рука и нога, а наравно и прст, представља основ трихотомног мишљења, рекло би се да анатомске чињенице знатно више иду у

прилог броју два него броју три. Постоје, наиме, два пола, мешки и женски, два увета, два ока, две ноздрве, две ноге, две руке итд. Наведени универзални парови објашњавају распрострањеност дуализма у читавом свету. Било да је у питању двојна друштвена организација (нпр. у системима потпуне друштвене подвојености) или неки облик дихотомије типа „ја-остали“ или „ми-они“ (нпр. у егзогамији), готово да нема сумње да је број два у свету знатно распрострањенији од броја три. У америчкој култури је могуће често срести алтернативне класификационе поступке један до другог: бинарни или тринарни. Ми не полазимо од става да број три представља једину бројчану категорију домаћег порекла у америчкој култури, већ само да се ради о моделу који у тој средини преовладава.

Следећи општи ставови о природи трихотомије могу бити од значаја. (1) Број три се често јавља као апсолутна граница; постоје три израза или три категорије и ни једна више. У народном говору поздрави се састоје од три, никако од две или четири речи. (А у свакој прилици се неко може поздравити повиком „Хип, хип, хура!“) Стартер трке ће рећи „један, два, три, сад.“ Никада неће бројати до два или до четири. (Упор. три команде „припреми се, позор, сад.“) О азбуци се говори као о абецеди, и у свакодневном говору се често каже како је нешто просто као абецета; нико и не помишља да каже како учи абеду или абецедеду. (2) Уколико постоји више од три израза или појма у низу, додатни појмови ће најчешће бити дефинисани на основу једног од три основна израза. На пример, када се ради о величинама кошуља, јављају се мале, средње или велике. Величина „изузетно велике“ у сваком случају је језички, а вероватно и појмовно, изведена из категорије „великих“, те по свему судећи нема посебан сопствени статус. (3) Извор трихотомије могу бити и положаји у односу на неку почетну тачку. У голфу, играч настоји да оствари норму стазе. Међутим, његов резултат може бити и „испод“ или „изнад“ норме. У музици, такву тачку представља „мало ц“ које, по-

ред тога што разграничава опсег различитих гласова (нпр. „две октаве изнад малог ц“), служи и, на пример, као средишна тачка између виолинског и бас кључа. (4) С друге стране, трећи појам може бити последица разбијања дихотомије. Уколико *A* и *B* представљају две крајности, трихотомија се може постићи успостављањем њиховог просека, средње вредности или просте средине као средишне тачке. Или, уколико „рано“ и „касно“ представљају крајности у описивању доласка и одласка, тада „на време“ без сумње чини средишњу тачку. Понекад је, међутим, тешко одредити да ли је прво установљена средишна тачка или крајности. (5) Спајање или комбиновање двају израза представља још један начин стварања трихотомије, нпр. *A*, *B* и из њих настало *AB*. У Робертовим *Правилима поретка* тврди се како се „амандман може спровести на било који од наведених начина: (а) уметањем или додавањем, (б) брисањем или (ц) брисањем и уметањем.“ Теоријски, уз помоћ овог или из њега изведених принципа, сваку двојну супротност могуће је претворити у трихотомију. Поред тога, нема сумње да је знатно лакше прећи са два на три (Упор. Успенер, 1903. године, стр. 323) него са три на два. Већину уобичајених трихотомија америчке културе не би било могуће без великог напора сместити у дихотомни модел. (6) На моћ трихотомије делимично указује и „притисак понављања у великом броју троструких модела свака од три посматране јединице може се даље поделити на три дела. Сваки од тих делова се, опет може развити на три нове потподеле итд. готово унедоглед. (7) Последњи општи став односи се на посебан случај тројства, тј. троје у једноме. У неким трихотомијама три потподелом добијене јединице нису издвојене и независне; уместо тога чине саставни део целине. Доктрина Светог тројства, за разлику од доктрине тробоштва, илуструје такав облик трихотомије.

Сада се можемо окренути посебним примерима трихотомије у америчкој култури. Фолклор представља један од најпоузданијих извора података за проучавање категорија домаћег порекла.

Будући да га чине различити документи или ауто-биографско-етнографске чињенице, фолклор представља најбољу основу за истраживање сазнајних модела. У бројним научним студијама, указивано је на честу појаву броја три у европском фолклору (нпр. Лехман, Милер), те није нимало чудно што је свеprisутност троструких понављања како у класичном тако и у савременом европском фолклору навело истакнутог данског фолклористу Аксела Олрика да тврди како је „закон броја три“ један од темељних закона епике на основу кога настају народна приповедачка дела. Запажена је и хришћанско-антрополошка студија (Seifert) у којој се доказује како је тројност у ствари вид испољавања Светог тројства у митовима примитивних народа. Ова тврдња је спорна, но у евро-америчким фолклорним приповеткама јављају се три брата, три жеље, три чаробна предмета, а често и тродневно раздобље чекања или борбе. У шалама које представљају савремене еквиваленте вилинских прича (*märchen*), обично су три главне личности: Енглеz, Ирац и Шкотланђанин, министрант, свештеник и рабин; или плавуша, смеђокоса и риђокоса. Структурно, у шалама ове врсте најчешће постоје три нивоа радње. Број три је једнако популаран и у осталим родовима америчког фолклора.

Бројни су примери тројности у америчким народним песмама, при чему је велико питање да ли су певачи тога уопште свесни. На пример, речи многих песама састоје се од једног стиха који се три пута понавља пре но што уследи завршни стих. Типичне илустрације биле би: „Тело Џона Брауна распада се у земљи... али његова душа и даље смело броди“; „Џон Браун је имао малог Индијанца... малог дечка индијанске крви“; „Поли пристави чајник... сви ћемо добити чај“; „Иди кажи тетка Роди (Ненси)... да њеног старог се дог гусана више нема“; „Немам више друга, шта ћу сад?... Отићи ћу својој Лоу, својој драгани“, итд. Понекад се три пута понавља једна реч или читав израз: „Веслај, веслај, веслај чамцем својим ти“; „Мери је имала мало јагње, мало јагње, мало јагње“; „Познајеш ли пекара, пекара, пекара?“;

„Јеси ли икада видео цуру ту, цуру ту, цуру ту?“, што се запажа и у омиљеним песмама попут: „Цуре из Буфала, што вас нема вечерас?“; „Јошуа доби јерихонску битку“; „Јуримо се око дудовог жбуна“ и „Руши се Лондонски мост“, да наведемо само неке од њих (ради се о веома познатим народним песмама које се певају широм Сједињених Држава, попут наше нпр. „Емине“ — прим. прев.).

Број три има истакнуто место и у америчким празноверицама. Понекад представља знак среће: „Трипут бог помаже“. Понекад управо супротно: „Трипут кум, никад младожења“, „Трећи је увек вишак“ и „Трећи пут нестао, заувек нестао“ (нпр. код дављења). Као и празноверје, тако и загонетке могу имати облик тријаде. Чувена загонетка тебанске сфинге, врло древна и позната; представља изузетно погодан пример, поготово уколико се узме у обзир чињеница да је та загонетка на извештан начин и фолклорна дефиниција човека: „Шта је то што прво иде на четири ноге, потом на две и најзад на три?“ У многим верзијама, временска трихотомија „јутро, подне, вече“ користи се као метафора за три човекова животна доба, дакле, „шта је то што ујутру има четири ноге, у подне две а увече три?“, те тројна категоризација постаје још очигледнија.

Овакав модел запажа се и у традиционалним играма. У популарној кућној игри „пута-нула“, чије је и само име тринарно („tick-tack-toe“ на енглеском — прим. прев.), циљ је сместити три иста знака X или O у исти ред. У карташким играма, три карте исте вредности или боје или низ од најмање три узастопне карте могу играти значајну улогу у одређивању победника. У неким играма, као што нпр. игра „херчева“, где играчи један другоме додају карте, обично се игра прекида након трећег круга. Занимљиве су и саме карте. Иако постоје четири боје (што је вероватно одраз кинеског порекла карата) у америчким играћим картама јављају се свега три карте са ликовима. Без обзиром на чињеницу што се у Европи понегде срећу и четири лика, распрострањеност броја три утолико је очигледнија што се на картама присутним у америчкој култури налазе ликови

краља, краљице и пуба, световног тријаоца, мајке и сина.

Тројност се јавља и у групним играма и спортовима. Број три је веома чест у нашој најомиљенијој „националној забави“, безболу. Наиме, у безболу има девет играча; девет покушаја; три аута; три ударца; прва, друга и трећа база; лево, средње и десно поље; и, најчешће, тројица судија. Осим тога, чињеница да се у професионалном безболу просек успешних удараца и ухваћених лопти рачуна до три разломачка места, те да се бацачев резултат састоји од три цифре и да се на семафору обично исписује број „крugова, удараца и грешака“ уистину само наглашава тројни модел игре. Иако тај модел није савршен (бацач осваја поен са четири лопте), у безболу ипак преовладава број три. Резултат удараца мери се бројем спречених кругова противничких хватача и просечним успехом удараца, уколико овај премашује 0,300 (да ли је баш тај проценат сасвим случајно одабран?).

Слични модели јављају се и у осталим спортовима у Сједињеним Државама. У рагбију, „линију“ чине седморица играча (још један чаробан број) али се у свакодневном говору она обично дели на лево крило, средњи ред и десно крило. Лево и десно крило чине по три играча: бек, нападач и крило. Одбрана се састоји од четири играча који, језички, имају само три улоге: везни играч, халф и бек. (Слично је и са предњим, бочним и задњим двориштем куће, где су четири просторне области означене трима језичким одредницама, а вероватно је сличан случај и са бројем музичких инструмената у обичном гудачком квартету: наиме, ту су две виолине, виола и чело). Наравно, у рагбију постоје и други бројчани модели. Основни циљ игре је ући у противнички „десетерац“ а дозвољена су четири покушаја да се то оствари. Међутим, гол постигнут из поља доноси три поена, док прелазак противничке линије са лоптом у рукама доноси шест поена.

У професионалном боксу, борба се одвија у „рингу“ окруженом трима дебелим конопцима. Рунда траје три минута. Поређењем америчке и

европске праксе, поново откривамо посебна америчка обележја. Док у Великој Британији и већем делу континенталне Европе одлуку о победнику доноси само један судија у рингу, у Сједињеним Државама о победнику одлучују судија у рингу и још двојица судија крај ринга, дакле постоје три гласа.

Бројни примери се могу наћи и у осталим америчким спортовима, но навешћемо само оне најочигледније. У тркама, званично признање се најчешће додељује само тројници првопласираних учесника. Слично томе, у коњским тркама се говори о победи, пласману и барем трећем месту. Вредна је пажње и чињеница да у многим америчким играма, поред класичне победе или пораза постоји још једна могућност. Трећа алтернатива, наиме нерешено, омогућава избор између „победе, пораза и нерешеног“, што одговара моделу трихотомије. Чак се и узвици бодрења које гледаоци упућују учесницима спортских надметања често састоје од три речи, нпр. чувај свог играча, држи ту лопту, недај да прође . . .

Циркус је још један облик спектакла који, иако строго узевши није игра, представља упадљив пример трихотомије. Поред очигледне разлике између представа са јединственом кружном сценом и представа са троструком сценом, при чему су ове друге одличан пример трихотомије типа „три у једном“, током историје међу америчким циркуским извођачима је владала снажна жеља да своје вештине изводе у трипликату. То се посебно односи на покушај извођења „троструког салта на трапезу као великог финала акробатске тачке“, као и „троструког окрета са отскочне даске“ (Е. С. Мау, 1932. године, стр. 249). Тај, са културног становишта тако привлачан циљ физички је било веома тешко остварити, те су небројени скакачи ломили вратове покушавајући да изведу троструки салто (Е. С. Мау, 1932. године, стр. 255). Присуство броја три у циркуским тачкама, као и постојање шатри подељених на „три дела у једном“ може послужити као илустрација како широко распрострањени општи културни модел свој израз налази у посебном облику културе,

облику који је у истраживању веома лако превидети.

Следећи карактеристичан аспект фолклорне културе односи се на уобичајени начин давања имена. Можда се присуство трихотомије овде може делимично приписати теорији и методологији самог логичког дефинисања. Наиме, приликом извођења формалне дефиниције, тројни критеријум се састоји од самог појма, најближег рода и специфичне разлике. У сваком случају, научни називи биљака и животиња често се састоје од три имена, рода, врсте и пасмине или сорте. У америчкој култури већина појединаца има три имена која се обично претварају у иницијале: Џон Фицџералд Кенеди у ЦФК. У већини образаца и докумената предвиђен је простор за три имена, те су појединци са само два имена обично присиљени то и да изричито назначе (најчешће пишући БСС, без средњег слова) на месту за средње име. Уочљиво је, међутим, да управо последње или треће име служи за идентификацију појединца. Неспретност оваквог система довела је до тога да се у многим обрасцима захтева навођење трећег имена на првом месту. Једнако као и појединци, тако и организације имају називе који се састоје од три речи. Ево неколико типичних имена америчких организација: Америчко антрополошко удружење (ААА), Америчко медицинско удружење (АМА) или Кју клукс клан (ККК). Понекад организација у свом називу има и више од три речи, али се увек наводе само три иницијала: Удружење родитеља и наставника (РТА), Берке Америчке револуције (DAR), Конгрес индустријских организација (СИО). Слично појединцима и организацијама, називи појединих пројеката састоје се од три речи: Пројекат долине Тенесија (ТВА), потом називи хемијских производа: тринитротолул (ТНТ), па чак и тестова: тест тематског запажања (ТАТ). Називи *трију* највећих телевизијских мрежа су АВС, СВС и NBC. У ствари, три иницијала обично потпуно замењују речи од којих су настали: DNA, FBI, LSD, MGM, VIP... Таква пракса иде дотле да се чак запажа и у уској породичној комуникацији, где израз PSM (породи-

це, стани мало) може значити наредбу упућену члановима породице да се уздрже од јела како би гостима остало довољно. Међутим, већина оваквих израза обухвата читаву нацију, као што је случај и са кратицом за нашу земљу: САД. Пре-власт назива од три слова показује и познати знак SOS, чији се сигнал у Морзеовој азбуци састоји од три тачке, три црте и три тачке.

Последњи фолклорни доказ постојања трихотомног модела у америчкој култури налазимо у народном говору. Америчко говорничко наслеђе обухвата троструке конструкције типа *veni, vidi, vici*, (те је сасвим сигурно да Галија није случајно подељена на три дела) или *liberté, égalité, fraternité*. Стога није никакво чудо што политичку моду у Америци представља залагање за: живот, слободу и срећу; владавину народа, од стране народа и у корист народа. Слично томе, политичке паролe могу се састојати од три речи: Ја волим Ајка; Ми ћемо преживети. Но, и неполитичке народске изреке имају једнаку троструку структуру: испроси, позајми или укради; звоно, књига и свећа; крв, зној и сузе; хладан, сталожен и сабран; дебео, глуп и срећан; мушкарци, жене и деца; спреман, вољан и способан; потписано, запечаћено и испоручено; висок, црн и згодан; Том, Дик и Хари; вино, жене и песма. Саобраћајни знак на укрштању двају железничких колосека упозорава возовођу да „стане, погледа и ослушне“. Рекламне поруке откривају исту структуру. У реклами за козметичку крем, каже се: „Она је лепа, она је заузета, она користи Пондс“; кукурузне пахуљице описују се како „врускају, крцкају и пуцкају“. Многи производи широке потрошње, попут неких средстава за чишћење или уља за домаћинство, у својим именима садрже број три, док се неки други заснивају на тајанстеним састојцима означеним само са три почетна слова (нпр. бензин помпније Shell садржи ТСР) или делују на три нивоа (нпр. лек против главобоље који делује на три начина). Чак се и Супермен, фолклорни херој америчке деце потекао из масовних медија, описује по тројном систему: „Бржи од метка, снажнији од локомотиве, способан да јед-

ним скоком прескочи читаву кућу. Он је птица! Он је авион! Он је Супермен! „Узречица самог Супермена гласи: „Високо, високо и одох!“

Многи амерички вербални ритуали припадају истој традицији. Одбројавања различитих врста која претходе неком догађају, најчешће су тростепена: спреман, на позор, сад; на готове, нишани, пали. Пример у том смислу је и реченица која се чује на лицитацијама — први пут, други пут, продато. Улични најављивачи узвикују: „Пожурите, пожурите, пожурите“, и најчешће настављају: „Придружите се одмах!“ Слични примери могу се наћи и у америчкој судској пракси, где се приликом изрицања пресуде три пута понавља позив за пажњу, док се по истом моделу обавља и заклетва сведока. Заклетва се обавља на тај начин што се сведоку налаже да три пута понови реч „истина“, наиме да се закуне како ће „говорити истину, целу истину и само истину“. Слично томе, приликом обреда венчања, супружници се обавезују на „љубав, поштовање, и послушност“.

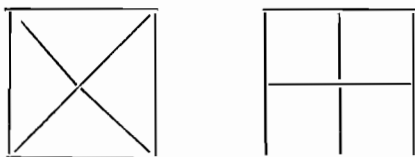
Амерички народски говор нуди још много примера. Поједини су чак и у слику: „Први не ваља, ни други такође, ал' зато трећи најбоље дође“. Неки и нису: „Минут у устима, сат у стомаку, целог живота на плећима!“ или војничка узречица: „Ако се креће, поздрави га! Ако се не креће, покупи га! Ако га не можеш покупити, премажи га!“ Још је занимљивија тежња ка стварању троструких конструкција из првобитно једноставног израза. Тако се на изреку „ко може, тај и ради“ додаје „ко не може, тај подучава“, да би коначна верзија гласила „ко може, тај и ради; ко не може, тај подучава; а ко не може да подучава, тај подучава учитеље“. Исти модел запажа се и у популарном америчком поздраву при одласку: „буди добар“ Други степен истог поздрава гласи: „ако не можеш бити добар, буди пажљив“, да би у трећем дошло: „ако не можеш бити пажљив, барем се лепо забављај“ (или „назови га по мени“).

Трихотомија и тростепена структура се не државају искључиво у америчком фолклору. Готово сваки вид америчке културе обележен је сличним моделом. Испитујући исхрану, одевање,

образовање, организацију друштва, веру, време или било који други вид америчке културе, открићемо бројне примере трихотомије. Већина Американаца, међутим није ни свесна толиког утицаја описаног модела. Стога би можда било оправдано размотрити барем мали део тог механизма.

Американци по навици једу три obroка дневно, (ујутру, у подне, и увече). Морамо имати на уму чињеницу да се ради о универзалном обичају. Осим тога, иако број предмета који се користе за преношење хране од посуде до уста зависи од врсте јела и степена формалности obroка, три основна: нож, виљушка и кашика. Када је у питању прибор за јело, врло је занимљиво да Емили Пост, ауторит у области америчке етикеције, тврди да се једна од најзначајнијих разлика између формалног и неформалног постављања стола огледа у броју виљушака. У формалним приликама, не би смело бити више од три виљушке (и три ножа), док при неформалним облицима то ограничење не постоји. У бројним америчким домовима, сервиси за ручавање садрже тањире у три величине, за хлеб и путер, лаки ручак и главни оброк. Док је број јела која се послужују за неки оброк, попут обима прибора за јело, делимично одређен местом и приликом, са сигурношћу се може рећи да се оброк у просечном ресторану састоји из три дела: супе или предјела, главног јела са поврћем или салатом и слаткиша са кафом. (Делови obroка у ресторану могу се одредити и на основу тога колико пута келнер или келнерица укљањају посуђе или доносе нова јела на сто.) У сваком случају, док се број јела у obroку може расправљати, сасвим је сигурно да се главна јела у јеловнику обично деле на: месо, живину и рибу. Једнако је тачно да гост наручује да одрезак буде мало, средње или више печен. Избор пића најчешће је „кафа, чај или млеко“. Уколико се жели алкохолно пиће, избор се може начинити између пива, вина или вискија. Вредно је поменути да наpolitански сладолед, најчешће послуживана послastiца у ресторанима, обично има три укуса: чоколаду, јагоду и ванилу.

Од теоријског је значаја и чињеница да и најмањи детаљ може да открије присуство описаног модела у ширим културним облицима. Један такав детаљ је и начин сечења сендвича. Иако се сендвичи готово увек секу по бинарном моделу, начин на који се они секу на два дела врло је занимљив. У ресторану, сендвич ће преполовити по дијагонали и госту послужити две троугласте половине. Код куће, међутим, сендвичи се секу тако да обликују два правоугаоника. Чињеница да се сендвичи секу на правоугаонике није супротна основној бинарној подели, већ подвлачи управо такав модел. Правоугаоник има четири странице које се састоје од *два пара* паралелних линија, тј. од дужине и ширине. Насупрот томе, када се сендвичи секу на два троугласта дела, добијене тростране фигуре одражавају тринирну, а не искључиво бинарну поделу. Потребно је запазити да исти модел преовладава чак и у ретким приликама када се сендвичи деле на четири уместо на два дела. У ресторану сендвич се обично дели сечењем по обема дијагоналама на четири троугласта дела код куће, мајка која прави сендвиче за своју млађу децу највероватније ће комад хлеба поделити на четири квадрата:

Из овога би се могао извући закључак да „двострука“ подела обележава неформалне ситуације, за разлику од „троструке“ која прати формалније прилике. У сваком случају, сендвичи, веома омиљена ставка у америчком јеловнику састоје се од два комада хлеба и нечега између. Понекад се та „средина“ састоји из три дела, нпр. шунке, зелене салате и парадајза, (популарни БЛТ сендвич)“. Вредно је обратити пажњу и на популарност тзв. „големог“ или трослојног сендвича који се прави од три комада хлеба.

За проучавање културних модела, одевање је једнако значајно као и исхрана. Као што смо већ рекли, већина одевних предмета прави се у три величине: малој, средњој и великој. Осим тога, Американци одећу, најопштије посматрано, носе у три слоја. Испод видљивог слоја одеће налази се доње рубље. За излазак или утопљавање облачи се огртач било какве врсте. Слично важи и за сваки појединачни део тела, те се тако на ноге обувају чарапе, ципеле и каљаче. Чињеница да све културе не прописују трослојно одевање указује да се овде ради о посебном културном моделу. Чарапе и доње рубље нису опште присутни делови одеће. Склони смо да закључимо како је, са становишта одевања, тело подељено на три основна дела. Када се ради о стандардном кућном одевању, по правилу се покривају ноге, доњи део тела до струка и горњи део тела изнад струка. Мушкарци, на пример, сваки од наведена три дела покривају посебним комадима одеће. Након рубља и панталона, обувају се чарапе и ципеле. Поткошуља и кошуља покривају трећу телесну целину. Иако су модна обележја веома разноврсна, мушки спортски сакоји на предњем делу најчешће имају три дугмета, а обично, иако не увек, три су дугмета зашивена и на манжетнама сакоа. Такви огртачи најчешће имају три спољашња цепа, при чему се у горњем држи марамница. Марамница се савија у троугао чији један крај вири из цепа или се, у лежернијој варијанти, савија тако да из цепа вире сва три угла.

Савијање као детаљ микрокултуре изазива наше највеће запрепашћење. Бинарни и тринарни модел сукобљавају се, на пример када се ради о пресавијању писма. Папир за личну преписку по правилу се пресавија само једном, тако да чини два једнака дела. Насупрот томе, пословна писма се увек пресавијају двапут, чиме се писмо дели на три дела. (Post, 1960. године, стр. 503). Уочава се да су писма састављена из два дела неформална, док су она троструко савијена формална, што само потврђује раније запажену разлику у вези са сечењем сендвича. (Веза троструке поделе са формалним ситуацијама видљива је и у свечаним

приликама када се америчка застава ригуално савија у облику троугла.) Спољашњи изглед коверте даје нам додатне аргументе за нашу тврдњу. На предњој страни исписује се адреса особе којој је писмо упућено и та је адреса често подељена на три дела. У првом од три реда стоји примаочево име, коме обично претходи једна од следеће три титуле: господин, госпођа или госпођица, нпр. господин Алан Дандис. За други ред типично је да садржи број куће, име улице као и саму реч улица или неки њој одговарајући израз, нпр. 985 Краљевски пут. У трећем реду су град, држава и поштански број, нпр. Беркли, Калифорнија 94708. У првом реду запажа се недоумица између двојности и тројности. Навођење двају имена указује на блиску и личну везу између пошиљаоца и примаоца, док навођење трију имена или двају имена и средњег слова врло вероватно указује на чињеницу да у односу постоји извесна друштвена подвојност и одређени степен формалности. (Најприснији однос, на који указује међусобно ословљавање само личним именом није, наравно, остварљив у писменој, за разлику од усмене традиције.) На тај начин, открива се значајан формализујући утицај трећег чиниоца када се он јави тамо где су раније постојала само два елемента. Simmel). Упор. народна изрека: двоје чине друштво, трећи је већ гомила).

Већ смо поменули неке примере из америчке материјалне културе, но таквих је примера огроман број. Светла на семафору су обично подељена на три дела: црвено — стој; жуто — опрез; и зелено — крени. Савремени аутопутеви по правилу имају три траке (при чему се средња уклапа у метафору политичке ситуације америке: лева, десна и средња линија). На саобраћајним знацима најчешће се наводе три следећа излаза са аутопута. Стандардни аутомобилски мењач традиционално је подељен на три брзине: напред, назад и неутралну брзину. Уколико изгледа да је таква подела наметнута нужношћу, даља подела на три брзине за кретање унапред то свакако није. Чак и савремени аутоматски мењачи имају једну неутралну и две брзине за вожење. Поједини типови

аутомобила производе се у три различита квалитета, иако се, сасвим јасно, идеја о прворазредном, другоразредном и трећеразредном квалитету добро прикрива.

Удаљимо ли се од аутомобила, открићемо нове примере из америчке технолошке културе. Све до недавно, већина грамофона и магнетофона имала је три брзине; постоје три главне врсте филмске траке (8,16 и 35 мм); прозори се могу подесити на ниско, средње и високо отварање, пећнице за слабу, средњу и јаку ватру, а тостери за благо, средње и јако препечен хлеб; савремене сијалице се могу подесити на три нивоа јачине светлости; писаће машине имају једноструки, двоструки и троструки проред. Аутомати за продају хладних напитака најчешће нуде три пића, а избор се може начинити убацивањем једног од три врсте новчића. У машинама за коцкање, комбинација која добија састоји се од три једнака знака, нпр. три лимуна.

Описани модел сусреће се и код телефона. У модерним телефонима свакој цифри на бројчанику одговара група од три слова. Осим тога, Сједињене Државе и Канада су недавно подељене на преко стотину телефонских области, од којих свака има свој позивни број од три цифре. Овим системом омогућено је непосредно обављање међуградских разговора. У остала тринарна обележја можемо уврстити троцифрене бројеве за добијање обавештења и сервисну службу, а да не помињемо и стандардно трајање телефонског разговора од три минута. Иако телефон не представља тако упадљив пример као америчка тробојка, и он се налази под окриљем истог општег културног модела.

Подела америчког образовног система на основно, средње и високо образовање такође је одраз поменутог модела. У основној школи предају се три предмета (читање, писање и рачунање). Високо образовање има три степена: дипломирани студент, магистар и доктор. За стицање дипломе на појединим факултетима је потребно положити тридесет предмета, што је само удесетостручен број три. За већину предмета потребно је

дати три испита, а предавања се по правилу слушају три пута или три часа недељно. Факултетска школска година подељена је на два семестра, зимски и летњи плус летња настава. (Трисеместарска подела, где су сва три дела школска година једнака, среће се на веома малом броју факултета;) Осим тога, често се прави „друштвено организациона“ подела на бруцоше и старије студенте, при чему се ови други деле на три класе: студенте друге, треће и четврте класе. (Подела на бруцоше и старије студенте представља бинарну културну категорију и илуструје противречност између дихотомије и трихотомије.) Врло је занимљива чињеница да слична подела важи и за професоре који се, барем језички деле на гостујуће предаваче и три виша ступња: асистенте, ванредне професоре и (редовне) професоре. Истовремено на факултету студент може изучавати језике, друштвене науке и природне науке. Уколико се при томе и истакне, може добити диплому *cum lauda*, *magna cum lauda*, *ili summa cum lauda*. На последипломским студијама кандидат полаже испит из три основне области своје специјализације, а испитна комисија се састоји од најмање три члана. Чак су и филозофија и методологија образовања тринарног карактера. Једна од наставних техника састоји се од „увода, предавања и обнављања, не одступајући од тринарног облика карактеристичног за народски педагошки принцип: „кажи им шта ћеш им рећи, реци им и кажи им шта си им рекао“.

Утицај описаног модела осећа се у организацији америчког друштва једнако као и у образовању. Целина америчког становништва подељена је на вишу, средњу и нижу класу. Ова подела наставља се и даље те нпр. виша класа има своју горње вишу, средњу вишу и ниже вишу класу. Интелектуални ниво Американаца може бити висок, средњи и низак. Владајуће тело је у Америци подељено на три дела: извршну, законодавну и судску власт. Док је законодавно тело дводомог карактера, занимљиво је да се сенатори бирају

на шест година, при чему се у једном тренутку може променити само трећина сенатора. Када су у питању друштвено-политичке географске целине, већина Американаца одана је „своме друштву, својој држави и својој земљи.“

Вероватно се најбољи пример тринарне друштвене организације може наћи у америчком војном систему који се састоји од копнене војске, морнарице и ваздухопловства. Уз присуство државног секретара за одбрану, добија се изванредна слика поделе целине на три саставна дела, што је лаичка паралела Светом тројству. Систем чинова сваког рода војске заснива се наброју три. У морнарици, на пример, три војничка чина су: морнарички регрут (једна црта), морнарички почетник (две црте) и морнар (три црте). Рангирање обичних војника се на овом месту прекида. Уместо тога, почиње нови низ: подофицир треће класе (један знак V на рукаву) подофицир друге класе (два V на рукаву) и подофицир прве класе (три V на рукаву). Иако постоји и чин главног подофицира, његова униформа и статус знатно се разликује од осталих подофицира, те привидна бинарна подела на „официре“ и „људство“ прераста у тринарну: официри, главни официри и људство. Трихотомија постаје још уочљивија посматрамо ли засебну исхрану, обитовање и различите повластице различитих чиновна (дужина одсуства, могућност изласка на обалу). Тростепена подела официра мање је уочљива (чинови се, на пример, обележавају системом четири уместо три црте), но нижи официри су: потпоручник, млађи поручник и поручник. Виши официри су: први официр, заповедник и капетан. Адмирал су контраадмирал, вицеадмирал и адмирал.

Друштвена организација копнене војске веома је слична, иако је тростепена организација пешадије још 1957. године замењена петоугаоним системом. Историјски, међутим, јединице копнене војске заснивају се на подели целине на три дела (Laese, 1919. године, стр. 67). Батаљон се састојао од три стрељачке чете, стрељачка чета од три стрељачка вода, а стрељачки вод од три стрељачка

одељења. Тространи систем запажа се и међу америчким извиђачима, организацији аналогној примитивним друштвима карактеристичним по иницијацији припадника на прагу пубертета. Извиђачки чиновници су почетник, извиђач друге и извиђач прве класе. Потом, сакупивши одређен број значака за заслуге и испунивши одговарајуће захтеве, извиђач добија чин звезде, живота или орла. Извиђач са звањем орла може, уколико заслужи још неколико значака, добити једну од три палме: бронзану (пет значака), златну (десет значака) или сребрну (петнаест значака). Ритуална употреба броја три уочава се и у троугластој вратној марами; извиђачкој значки у облику три љиљанова цвета, извиђачком знаку чија су најупадљивија обележја три уздигнута прста; извиђачком руковању праћеном пружањем леве руке са три уздигнута прста; као и извиђачкој заклетви која се састоји из три дела.

Војна материјална култура, као и војни ритуал приклања се истоветном моделу. Било да се ради о подели брода на прамац, средину и крму или о црвеној, белој и плавој боји ознака на сидреном ланцу (које показују колико је ланац извучен из воде) смештених на сваких петнаест хватних његове дужине, доминација трихотомије је очигледна. Војни трубни знаци заснивају се на три ноте. Пажњу заслужује и начин употребе фанфара у ритуалним или формалним приликама. Поступак је такав да или три трубе унисоно свирају тонове тријаде или свирају троделни акорд. Осим тога, можда у вези са техником свирања трубе није сувишно рећи да је најчешће коришћени метод повећавања брзине рада језика познат као тростепени рад језика. За наше истраживање још је важније присуство троструког метра. Троделни такт није уобичајена појава у примитивној музици, те је његово присуство у западној и америчкој музици утолико упадљивије. Поред очигледног примера у валцеру, троделни ритам се користи и у музицирању војних удараљки. Један од модела се, на пример, заснива на низу од три удараца:

Овом моделу може се супротставити типични ритуални ритам америчке индијанске културе, најчешће заснован на броју четири. При томе је, понекад, први од четири ударца снажно наглашен. Потребно је имати на уму да троделни такт представља изванредан пример трихотомије. Тај је такт по својој суштини настао ствљањем три на место једног тона. Иако три осмине формално нису једнаке једној четвртини, културно условљена и санкционисана естетика дозвољава, па чак и охрабрује, стављање три осмине на место тона вредног једну четвртину.

Немузички примери војних ритуала обухватају позив стражара: „Стој, ко иде?“ „Лозинка“ и „Пролази“. Током свог тромесечног („Деведесет дана чуђења“ у припремној официрској школи, кандидати се упознају са три врсте војних судова: ратним, специјалним и општим. Сазнају и да се као завршни чин војних сахрана испаљују три плотуна из стрељачког оружја. (Намеће се питање да ли Кенедијев убица сасвим случајно испалио три хица на Председника, а вредно је замислити се и над изјавом убицевог убице у којој се каже да је уместо једном, намеравао да пуца три пута.) Двадесет и једна салва која се испаљује приликом званичних појава Председника, представља комбинацију два света броја — седам и три.

Присуство симболизма броја три у америчкој религији толико је очигледно да га можда не би требало ни помињати. Три су главне верисповести у америчкој култури: католичанство, протестантизам и јудаизам. Јудаизам се може поделити на три типа: ортодоксни, конзервативни и реформистички. Наравно, Стари и Нови завет пружају обиле примера за нашу сврху. Ноје је имао три сина и три пута је слао голубицу из своје троспратне лабе. (Види Lehman, 1914. године стр. 18 и Laese, 1919, године стр. 66 за додатне примере из Старог

завета.). Хришћански примери обухватају Три краља, Сатанино троструко искушавање Христа, три Петрова одрицања од Христа, три распећа на Голготи, три Марије, три клина, три дана између сахране и ускрснућа, као и Христове 33 године старости. Након ускрснућа, Христ се својим ученицима три пута показао (Јован 21:14), а Петра три пута упитао „Љубиш ли ме?“ (Јован 21:17). Наравно, кључни подстицај веровању у симболизам броја три је појам Светог тројства, свете потврде тројне поделе целине. Хришћанској култури припадају и триптух, девизе попут „вера, нада и милосрђе“, као и ритуални тростепени покрет у облику крста, са почетком на челу. Када су у питању америчке вероисповести, лако је уочити да је мормонско поштовање трију Нефита једнако у складу са општим моделом као и додавање чистилишта како би се у католичанству добила трећа алтернатива раније бинарном моделу раја и пакла.

Природа културе је таква да уколико унутар друштвене организације или религије постоји неки модел, врло је вероватно да ће тај исти модел свој израз наћи у језику или појму о времену (и обратно, наравно). Ворф је у својој чувеној анализи односа мишљења и понашања према језику посебно истакао значај схватања појма времена за културу. Иако његова тврдња да „тровременски систем СПЕ (Стандардног просечног европског) глагола обележава свако наше размишљање о времену“ (1964. године, стр. 143), можда мало превише залази у језички детерминизам, његово оштроумно запажање није без вредности. Следећа Бринтонова изјава, из 1894. године, од огромног је историјског значаја: две универзалне категорије поимања (или облика чулне спознаје), простор и време, увек се показују у тројаком виду: време као прошлост, садашњост и будућност, *као што то показују граматике свих језика*; простор као ширина, дужина и дебљина; или, у односу на положај, као изнад, испод и овде.“ (1894. година, стр. 169, подвукао А. Д.). Бринтон је уочио везу између граматичких категорија и поимања времена. Његова је грешка у томе што је пошао од

претпоставке да њему блиске локалне категорије имају универзално значење. И заиста, временски континуум је у америчкој култури (а и сам појам континуума одређен је са становишта културе) издељен на прошлост, садашњост и будућност. Дан се може бинарно поделити на дан и ноћ, но зора и сутон представљају средња стања између двеју крајности. Дан је подељен и на јутро, подне и вече. Осим тога, двадесетчетворочасовни радни дан такође је подложен тројној подели. У неким пословима, на пример у болницама, обично постоји три осмочасовне смене. Вредно је пажњи и на формални облик навођења датума. Навођење се састоји из дела: дана, месеца, и године, нпр. 1. јануар 1968, или 1. I 1968. Основни показатељ протока времена, сат и календар, дају три податка о времену. Сат обично има три казаљке од којих једна показује секунде друга минуте и трећа часове. Календар показује дан, месец и годину. Занимљиво је да многи календари поред чињенице да на свакој страни показују текући месец, негде у углу забележен и месец непосредно пре и непосредно након текућег. На тај начин је симболизована заинтересованост оних који живе у садашњости за прошлост и будућност.

Без обзира о којој се временској јединици ради, трихотомија прошлост, садашњост и будућност се не мења. Било да је у питању дан, седмица, месец или година, увек постоји јуче данас и сутра. Ограничавајућа природа оваквог тројног модела види се из чињенице да уколико желимо да укажемо на неки други дан, ван ова три, то морамо учинити стављајући га у однос према једној од двеју крајности, нпр. прек-јуче, преко-сутра. Не постоји израз који би био независан од поменутих три основна. Понекад не постоје чак ни зависни изрази изван трајног модела. Тако се може рећи синоћ, ноћас и сутра увече, но док је језички лако говорити о нечему што је било прексиноћ то ће знатно теже ићи уколико треба поменути ноћ након сутрашње вечери. Када се ради о седмицама, месецима или годинама, користе се придеви „прошле, ове и следеће“, те ће се седмице изван модела бити нпр. седмица након

следеће и седмице пре прошле. Врло је занимљиво да сличну структуру има и тростепена терминологија линеарног сродства. Појединац има родитеље (јуче) и децу (сутра). Линеари сродници изван ових крајности добијају имена у односу на једну од њих (енглески, *grandmother i grandchild*, што не одговара нашем механизму прим. прев). Поред тога, тројно термилошко ограничење јавља се и у другим правцима. Тако појединац има оца, деду и прадеду, при чему се различите генерације обележавају променом префикса. Даља разлика може се направити само непрекидним понављањем последњег префикса, нпр. пра прадеда. Исто важи и за децу, унуче и праунуче. Сличности између поимања времена и сродства уочава се у њиховом вредновању. У систему прошлост, садашњост и будућност (или мушкарац, жена и дете) трећи и последњи појам уједно је и најцењенији. Американци су окренути будућности и на запрепашћење својих непријатеља, теже да забораве прошлост. Слично томе, окренути су деци и теже да забораве своје старије, осуђујући их на прогонство у старачким домовима.

Из чињенице да се подне сматра средишњом тачком дана, следи још једна временска трихотомија. У односу на подне, време се одређује као пре и после подне. На исти начин се у америчкој култури историјско време мери у односу на Христово рођење. Година може бити пре или после Христа. Међутим, почетне тачке мерења представљају нешто сасвим посебно у односу на периоде пре и после., једнако као што је садашњост теоријски издвојена од прошлости и будућности. Дакле, подне није ни пре нити после подне. Дванаест сати је двозначни израз који захтева да се каже да ли је дванаест у подне или увече. Потребно је истаћи да се у Европи најчешће користи једнозначно време уз помоћ четири цифре. Очигледне су практичне предности четвороцифреног симбола, попут 15,30 у односу на троцифрени, 3:30 — у истом дану два пута је 3:30 — и вероватно је због тога америчка војска усвојила ефикаснији четвороцифрени систем. Узгред, математичко-логичку аналогију односа појма „пре“ и „пос-

ле“ према почетној тачки могуће је открити на основу уобичајеног начина поређења једног појма са другим. Тако је *a* једнако *b*; или је *a* мање од *b*; или је *a* веће од *b*. Разлике попут *a* је мало мање од *b* или је *a* је много мање од *b* са становишта културе нису дефинисане као битне и значајне. Постоје само три могућности. Слично, постоје три облика односа човека према природи: човек подређен природи (мањи од ње); човек у природи (једнак њој); и човек надвладава природу (већи је од ње). У међуљудским односима појединац је инфериоран (подређен), једнак или супериоран (надређен) другоме.

Расправа о времену је делимично расправа о језичким изразима за време, те је стога и расправа о језику. У сваком случају, сама природа Сапир — Ворфове претпоставке наводи нас на закључак да, уколико трихотомија представља модел америчке културе, она се мора наћи и у америчком енглеском језику. Међутим, највећи део Ворфовог разматрања енглеског језика указује на чињеницу да енглески има пре свега бинарна обележја. Ворф наглашава да су у основи енглеског језика именице и глаголи, уз две врсте именице: властите и заједничке. Поред тога, Ворф усмерава пажњу на основу категоријску разлику између једнине и множине. Све то га доводи до закључка о постојању језичких одраза снажне традиције филозофског дуализма западне цивилизације и наводи пример дихотомије садржаја и форме. (Могао је да наведе и дихотомију актив — пасив, ум — мозак, душа — тело и многе друге). Иако је Ворф без сумње у праву са својом у основи бинарном анализом, постоје још нека тринарна обележја, поред тровременског система, која је могао поменути. Заменице имају прво, друго и треће лице. (Називи ових категорија такође су део модела.) У савременом енглеском језику, ниједна заменица нема више од три облика. Треће лице номинатива једнине подељено је на *он*, *она* и *оно*, аналогно мушком, женском и средњем роду. Хајцорова тврдња да се ради искључиво о граматичком реликту без икакве значењске основе нас посебно не занима, чак и да је сасвим тачна.

Било да је у питању стварни део структуре језика или само део нечега што традиционални граматичари називају структуром језика, остаје чињеница да се у нашем образовном систему прави разлика између родова. Мишљење које припадници неке културе имају о свом језику (тј. фолклорна лингвистика) на остале облике културе утиче вероватно исто онолико колико и стварни језички модели. Лингвисти које искључиво занимају ови други теже да занемаре фолклорну лингвистику, тј. фолклорне аналитичке категорије. Дора Браун је добро поставила проблем написавши како „бројне представе не потичу из својства структуре самог језика, већ су резултат онога што су нас о језику научили“. Но, амерички граматичари разлажу енглеску реченицу на вршиоца радње, радњу и циљ радње, или на субјекат, предикат и објекат, што је значајно са културног становишта, без обзира да ли се ради о откривању праве структуре енглеског језика. Граматичари разликују и просте, проширене и сложене реченице. Када је у питању интерпункција, постоје три главна раставна знака: зарез, тачка — зарез и две тачке, чији правописни симболи одражавају трихотомну структуру (*a*, *ab* и *b*). Три су главна знака за крај реченице: тачка, знак питања и знак узвика. Ти су знаци по правилу показатељи трију главних врста реченице: изричних, упитних и узвичних. Од осталих правописних симбола потребно је помети да се изостављене речи или неодређене количине означавају трима тачкама или звездицом.

Наравно, у енглеском језику постоје и стварна тринарна обележја. Једно од најзначајнијих је број степена поређења придева — дакле, позитив, кодпаратив и суперлатив. Може се ићи далеко и тврдити како је управо парадигма „добар, бољи, најбољи“ вероватио више но и један други појединачни чинилац утицала на стварање схватања о три или три класе квалитета, величине и сл. У недавно објављеној студији (.) Деона веома оштроумно истиче да је број три значењски делимично изведен из суперлатива, и као доказ наводи корене „*ter*“, „*tri*“ и „*tre*“. У француском, на пример, „*très*“ представља суперлатив.

(У енглеском, на памет падају речи ужасан — terrific — или силовит — tremendous —. Осим тога, етимологија речи тријум, као и речи адут — trump —, показује да је број три имао велику моћ, једнако као што реч терминус, бесконачност, у значењу времена без краја или прошлости плус будућност, као и реч ternity, тројство, синоним за тројно божанство, порекло вероватно води од архаичног примитивног корена броја три). У сваком случају, упрокс Ворфовој подели на именице и глаголе, тројност је значајно обележје структуре енглеског језика. Подела времена и историје на три дела вероватно се јавља под утицајем трију глаголских времена (прошлог, садашњег и будућег), док је подела објеката или њихових квалитета такође на три степена вероватно у вези са поређењем придева (тачно, тачније, најтачније). Без обзира на то да ли је однос језичких обележја према осталим видовима културе каузалан или само корелативан, чињеница да постоје трихотомије глаголских времена, поређења придева, категорија заменица и родова иде у прилог ставу да модел присутан у култури мора бити видљив и у језику.

Резултати експеримената у области *гешталт-психологије* потврђују чињеницу да трихотомија представља сазнајну категорију у смислу да јединци теже да стварност опажају по моделу броја три. Звучне и визуелне целине деле се у групе по три. Међутим, класични пионирски експерименти попут Вертајмерових, модел броја три нису узимали у обзир. Испитаници су показивали тежњу да ствари посматрају у тројкама, али је Вертајмер своје резултате приписивао чиниоцима попут орнаментације (у смислу просторне блискости), и груписања сличних облика (као што су три тачке насупрот трима круговима). Резултати би, међутим, могли бити у знатно већој мери условљени опажању по моделу броја три, што би, без сумње, као објашњење одушевило Вертајмера. Испитаници су на пример, уочавали тројке чак и у непрекинутим низовима тачака. У сваком случају, тешко је ослободити се чинилаца као

што су 'блискост или сличност облика у експериментима где се користе тројни ликови.

Тиме смо дошли до значајног теоријског става и једног од основних циљева овог текста. До сада смо настојали да покажемо како трихотомија као модел уистину постоји као локална, домаћа категорија западне и, уже посматрано, америчке културе. Преостало нам је, међутим, да покажемо на који начин таква категорија потпуно несвесно утиче на стварање по претпоставци објективних аналитичких категорија. Ради се о културном моделу који заиста делује из прикрајка. Ниједан појединац није у стању да побегне од своје културе нити од у њу уграђених културних сазнајних категорија. Па ипак, многи појединци су убеђени да су успели да умакну и тврде да им је пошло за руком да природу објективне стварности опишу појмовима ослобођеним утицаја културе. Но, оно што научници износе као чисте аналитичке категорије често представљају само мало прерађене њихове сопствене етно-центричне категорије. Малобројни су аналитичари који указују на чињеницу да њихови трихотомни модели имају искључиво истраживачку намену (а трипартитивни модел би у америчкој култури имао како мнемоничку тако и естетску вредност) док њихова велика већина то не чини, те је читалац наведен да помисли како је трихотомни модел изведен на основу података, а да није производ аналитичареве свести. Откривши присуство тројног модела бројним аспектима америчке културе, у стању само да се изванредном тачношћу опазимо произвољну и културно условљену природу многих наших признато „објективних“ аналитичких система.

Нема сумње да ће се неки и увредити, суочени са чињеницом да њихове аналитичке категорије само прикривене фолклорне, локалне категорије. Њима преостаје да се позивају не доказе како аналитичке категорије о којима говоримо уистину одговарају објективној стварности. (То исто важи и за оне који бране појам Светог тројства). Други, пак, склони да траже длаку у јајету, одмах ће рећи како су неки од овде изложе-

них аналитичких система одавно одбачени. Суштина је, међутим, у томе да су сви наведени аналитички системи имали или имају извесно упориште у америчкој култури. Не само Галија, већ је и читав свет подељен на три дела. Постоје животиње, биљке и минерали. (Неке од ових категорија толико су дубоко усађене у нашој култури да ће појединци веома тешко уочити њихову произвољност). А ипак, постоји ли апсолутна разлика између живота биљке и животиње или се ради о јединственом континууму? Слични примери могу се навести из готово сваке дисциплине. Ентомолози дефинишу инсекте као припаднике врсте *Arthropoda*, чије је тело подељено на три дела: главу, груди и трбух... Питање гласи: јесу ли инсекти уистину морфолошки троделни или их ми једноставно видимо као какве? И шта закључити из трихотомије развоја појединих инсеката из ларве преко лутке до одраслог инсекта? Јесу ли те три фазе само прост одраз исте културне конвенције која условљава да књижевно дело има почетак, средину и крај или да драмски текст обично пишу у три чина?

Барем смо, изгледа нам, доследни јер читав свет по трипартитном моделу схватамо и запажамо — *ми сами*. Целину стања материје уредно смо поделили на чврсто, течно и гасовито агрегатно стање. Преношењем овог модела на читаву земљу добили смо копно (чврсто стање), море (течно) и ваздух (гасовито). Сваки од ових чинилаца је даље подељен. Ваздух или атмосфера се може поделити на тропосферу, стратосферу и јоносферу док се земља може поделити на три климатске зоне: хладну, умерену и жарку. (Упор. просторно-географска подела попут Северне, Средње и Јужне Америке или Истока, Средњег Запада и Запада). Једнако као и свет, подељен је и човек. Људско уво подељено је на спољашње, средње и унутрашње, мозак на велики мозак, мали мозак и кичмену мождину, црево на танко црево, дебело црево и дванаестопалачно црево. Јесу ли ове поделе у било чему мање произвољне од деобе опсега људског гласа на сопран, мецосопран и алт (жене) и тенор, баритон и бас (мушкарци)? Но проблем

није искључиво таксономске природе. Питање које се поставља када лекар приписује лекове по тројном моделу, нпр. узимање једне пилуле свака три сата или три пилуле дневно, или када тек рођене бебе добијају троструку вакцину (дифтерија, велики кашаљ и тетанус), дакле питање које се тада поставља гласи, да ли је то, са медицинског становишта, најефикаснији поступак или не. Можда ритуални елементи представљају додатне чиниоце са повољним дејством.

Узимамо ли било који оснивачки уџбеник открићемо бројне случајеве мишљења условљеног тројним моделом. Тешко је избећи запрепашћење када се схвати у којој су мери антрополози, људи који се баве проучавањем културне условљености, у својим теоријским исказима везани за културу из које потичу. Међу бројним теоријама тростепеног развоја човека (Конт, Хегел и Вико) падају нам на памет Морганова подела на дивљаштво, варваризам (који је даље подељен на почетни, средњи и завршни период) и цивилизацију и Фрејзерове фазе, магијска, религијска и научна. У очигледне примере тројности можемо убројати и Ван Генепову класичну анализу ритуала умирања у коме он разликује ритуал одвајања, ритуал преласка и ритуал прикључивања.

Исто толико доказа о условљености тројним моделом наћи ћемо и у осталим гранама антропологије. По традицији, конвенционални број раса у физичкој антропологији је три: кавказоиди, монголиоди и негроиди, иако је добро позната недовољност овакве класификације. Слично томе, европски народи се деле на северне, средње и јужне, тј. нордијске, алпске и медитеранске народе. Тројност се може наћи и у науци која се бави мерењем и типологијом тела (фолклорни систем одмеравања жена према обиму груди, струка и кукова у складу је са истим моделом). У краниологији, на пример, резултати мерења различитих краниометријских показатеља нужно завршавају у једној од трију категорија. (. .) Археологија је у још већој мери опседнута бројем три. Тројни систем каменог, бронзаног и гвозденог доба још је у моди (Хајзер), но значајније су

потподеле временских раздобља. Свако од наведених доба подељено је на три дела. Тако се Камено доба обично дели на старо, средње и ново, тј. палеолит, мезолит и неолит. Палеолит се, потом, може поделити на старији, средњи и млађи палеолит. Млађи палеолит се затим може поделити на Ауригнациан, Солутреан и Магдалениан. Уколико све ово није довољно као доказ да су археолози условљени културом из које потичу, потребно је прочитати тврдњу Гордона Чајлда да тројна подела представља неопходно средство успостављања хронолошког редоследа у археологији (...) и то не због некакве хегелијанске метафизике или мистицизма у вези са светим тројством већ једноставно због саме природе грађе коју треба хронолошки средити. Питање је, наравно, да ли примену метода тројне поделе намеће природа грађе или природа културе из које потиче археолог? Уколико људска историја представља трајан непрекидан процес, тада је свака подела било ког дела тог континуума на ере, фазе или нивое сасвим произвољна.

Антропологија је типична наука када се ради о условљености људи који се њоме баве тројним културним моделом. Било би веома лако навести стотине примера из других научних дисциплина. Ипак, изгледа да антрополози нису свесни постојања овог модела. Ворф, један од пионира изучавања културне условљености модела мишљења, није уочио утицај тројности на сопствено дело. Његова ковница „стандардна просечна европска“ реч представља пример у том смислу. Његова одлука да упореди три примера из енглеског — „чисто“, „са“ и „набијач“ — са три примера из језика Шони Индијанаца такође. Пажњу заслужује и слика састављена из три дела на којој он показује како једној хопи речи одговарају три енглеске речи, а једној енглеској три ескимске речи). Следећи доказ тврдњи да антрополози нису свесни сопствене културне склоности тројним системима наћи ћемо у делу Едварда Хола, *Неми језик*. У сарадњи са Џорџом Трејгером, Хол је створио и разрадио тројни модел у коме прави разлику између тзв. формалног, неформалног и техни-

чког ниова. Међутим, као прави стручњак, за претпоставке о различитим културама, Хол је стајао на становишту да Американци поседују биполарни систем анализе података и да „лакоћа са којом теже да поларизирају своје ставове о догађајима може Американцима знатно отежати прихватање модела у коме се уместо две налазе три категорије“ (...)

Након што смо показали да број три представља фолклорну категорију америчке културе, фолклорну категорију која је продрла у различите аналитичке категорије научних дисциплина, преостаје нам да осветлимо значење ове категорије, уколико га она уопште има. Једно је описати културну категорију; нешто сасвим друго размишљати о њеном пореклу и значењу. Потиче ли она из породичне групе коју чине отац, мајка и дете? Је ли она одраз божанске природе универзума дефинисаног хришћанском доктрином Светог тројства? Ворфови следбеници би као њен извор, уместо друштвене организације, без сумње именовали језик. Ворфовци би, тако, тврдили да систем времена, разликовање првог, другог и трећег лица и парадигма „добар, бољи, најбољи“ представљају корен модела. Фројдовци би праву повели другачијим током. (. .). Фројд је тврдио да број три представља симбол мушкости, *phallus cum testiculis*.¹

Та чињеница је од посебног значаја у светлости самог Фројдовог дела: нпр. његова се књига зове *Три доприноса теорији секса*, потом његова је и класификација на ид, его и суперего. Узгред,

---

¹ Нема никакве сумње да је управо Фројд први указао да би број три могао бити повезан са фалусним симболом. Види, нпр. Thomas Inman: *Ancient Faiths Embodied in Ancient Names*, I (London, 1968), 76. У ствари, народ је много пре Фројда број три тумачио у односу на фалс. За пример из савременог грчког фолклора, види Curt Wachsmuth: *Das alte Griechenland im neuem* (Bonn, 1864), р. 80, п. 24. Како антрополози често „откривају“ већ одавно познате податке (познате људима унутар културе коју проучавају у стању су да схвате како појединци који данас проучавају поједине симболе откривају „тумачења која су у одређеном смислу већ позната људима који те симболе и користе.

стандардне ознаке којима антрополози обележавају сродство иду у прилог Фројдовом становишту. Мушкарац је представљен троуглом, а жена кругом. Међутим, постојање броја три као симбола мушкости вероватно је само одраз традиционалног симболизма западне цивилизације, а никако узрок или извор трихотомије. Тек уколико би се пошло од становишта да је код мушкараца, за разлику од жена, преовладао тројни модел размишљања, и то као компензација за њихову неспособност да рађају децу, могла би се поставити веома преоблематична теорија о пореклу трихотомије. Једино дете које мушкарац ствара јесте дете његовог ума. Интелектуалне замисли служе му као „беба“. Његови производи носе његов печат, број три, ознаку мушкости. Како су већину сазнајних и квалификационих система Запада створили мушкарци а не жене, тиме би се могла објаснити заокруженост бројем три.² Тиме би се разјаснило и зашто су искључиво мушки облици америчке културе, војска извиђачи, безбол, на пример, посебно у знаку броја три. (Обратимо пажњу на чињеницу да је и Свето тројство мушког рода. То би био још један доказ да тројка представља мушку стваралачку снагу која оспорава или истискује женску стваралачку снагу. Међутим, као и већина психолошких објашњења, и ово је веома спекулативно. Можемо закључити да је врло тешко, ако не и немогуће са било каквом извесношћу утврдити првобитно порекло трихотомије.

У сваком случају, сигурно је да трихотомија представља модел присутан у америчкој култури. Била повезана са мушким или женским умним стваралаштвом или не, она јесте, а вероватно ће и убудуће бити, значајна сазнајна категорија америчке културе (као и културе Старога света). Што

---

² Мали исечак из личне биографије потврђује ову претпоставку. Писац текста је са белажењем примера у вези са бројем три започео чекајући долазак свог трећег детета. Међутим, тек неко време након дететовог рођења пало му је на памет да би његов умни напор на откривању примера тројности могао представљати необичан идиосинкратски облик интелектуалне криваде.

се тиче начина на који појединци упознају тај модел, вероватно постоји већи број његових извора. Три димензије простора, три глаголска времена, те парадигма „добар, бољи, најбољи“, сваки од ових чинилаца врши одређен утицај. Но, сваки трогодишњи Американац је у фолклорном облику већ прихватио ту категорију, и то вероватно пре него што је схватио обележја простора, времена и језика. Наиме, зар нису три човека у бачви, зар овца није дала три вреће црне вуне, зар нису три мачета изгубила своје три рукавице, зар нема три прасета? Постоји ли и један мали Американац који није никада чуо причу о три медведића? Та се прича састоји од низа набрајања трихотомије, при чему је трећи, средњи члан увек „у праву“. (Вредно је запазити да је трећи члан увек повезан са младунцем, а не медведима-родитељима.) Фолклор условљава дете да очекује број три и култура га у томе не изневерава. Језик, организација друштва, религија и готово сви остали видови америчке културе само потврђују преовлађујући модел.

Трихотомија постоји али није део природе. Она је део природе културе. Ако неко још увек сумња у постојање тројног модела у америчкој култури, нека наведе бар три разлога за то.

ЛИТЕРАТУРА

- Abbot, A. E.
1962 *The Number Three: Its Occult Significance in Human Life*. London: Emerson Press.
- Ben Cheneb, Mohammed
1926 „Du nombre Trois chez les Arabes.“ *Revue Africaine* 67: 105—78.
- Brinton, Daniel G.
1894 „The origin of sacred numbers.“ *American Anthropologist* 7: 168—73.
- Brough, J.
1959 „The tripartite ideology of the Indo-Europeans: an experiment in method.“ *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 22 : 69—95.

- Brown, Dora Worrall
1960 „Does language structure influence thought?“
ETC.: *A Review of General Semantics* 17: 339—45.
- Buckland, A. W.
1895 „Four, as a sacred number.“ *Journal of the Anthropological Institute* 25: 96—102.
- Childe, V. Gordon
1956 *Piecing Together the Past*, New York: Frederick A. Praeger.
- Comas, Juan
1960 *Manual of Pysical Anthropology*. Springfield: Charles C. Thomas.
- Crawley, E. S.
1897 „The origin and development of number symbolism.“ *Popular Science Monthly* 51: 524—34.
- Deonna, W.
1954 „Trois, superlatif absolu“. *L'Antiquité Classique* 23: 403—28.
- Dumézil, Georges
1958 *L'idéologie tripartite des Indo-Européens*. Brussels: Collection Latomus 31.
- Erben, Karel Jaromir
1857 „O dvojici a o trojici v bájeslovi slovanskem“ („About the number two and the number three in Slavic mythology“). *Časopis Musea Království Českého* 31: 268—86, 390—415.
- Freud, Sigmund
1953 *A General Introduction to Psychoanalysis*: Garden City: Permabooks.
- Geil, William Edgar
1926 *The Sacred 5 of China*. Boston and New York: Houghton and Mifflin.
- Glenn, Jules
1965 „Sensory determinants of the symbol three.“ *Journal of the American Psychoanalytic Association* 13: 422—434.
- Göbel, Fritz
1935 *Formen und Formeln der epischen Dreiheit in der griechischen Dichtung*. Stuttgart: W. Kohlhammer.
- Goudy, Henry
1910 *Trichotomy in Roman Law*. Oxford: Clarendon Press.
- Günther, R. F.
1912 „Warauf beruht die Vorherrschaft der Drei im Menschen?“ *Nord und Süd* 142: 313—325.
- Hall, Edward T.
1959 *The Silent Language*. New York: Fawcett Publications.

- Heizer, Robert F.
1962 „The background of Thomsen's three-age system.“
Technology and Culture
- Hoijer, Harry
1954 *Language in Culture*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kirfel, Willibald
1948 *Die dreiköpfige Gottheit*. Bonn FERD Dümmlers Verlag.
- Köhler, Wolfgang
1959 *Gestalt Psychology*. New York: Mentor Books.
- La Sorsa, Saverio
1963 „Il numero 3 nella terapia popolare.“ *Annali di Medicina Navale* 68: 171—74.
- Lease, Emory B.
1919 „The number three, mysterious, mystic, magic.“
Classical Philology 14 : 56—73.
- Lehmann, Alfred
1914 *Dreiheit und dreifache Wiederholung im deutschen Volksmärchen*. Leipzig: Buchdruckerei Robert Noske.
- Littleton, C. Scott
1967 „Toward a genetic model for the analysis of ideology: the Indo-European case.“ *Western Folklore* 26: 37—47.
- Lowie, Robert H.
1925 „Five as a mystic number.“ *American Anthropologist* 27: 578.
- May, Earl Chapin
1932 *The Circus from Rome to Ringling*. New York: Duffield and Green.
- Morgan, Lewis H.
1876 „Ethnical periods.“ *Proceedings of the American Association for the Advancement of Science* 24: 266—74.
- Müller, Raimund
1903 „Die zahl in sage, dichtung und kunst.“ in XXX Jahresbericht der K. K. Staats-Oberrealschule in Teschen am Schlusse des Schuljahres 1902—1903. pp. 1—23. Teschen: K. und K. Hofbuchdruckerei Karl Prochaska.
- Orlik, Axel
1909 „Epische Gesetze der Volksdichtung“. *Zeitschrift für Deutsches Altertum* 51: 1—12. Reprinted in translation in Alan Dundes, ed., *The Study of Folklore*, pp. 129—41. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall, 1965.
- Paine, Levi Leonard
1901 *The Ethnic Trinities and Their Relations to the Christian Trinity*. Boston and New York: Houghton, Mifflin and Company.

- Parsons, Elsie Clews
1916 „The favorite number of the Zuni.“ *Scientific Monthly* 3: 596—600.
- Post, Emily
1960 *Étiquette*, 10th ed. New York: Funk and Wagnalls.
- Seifert, Josef Leo
1954 Sinndeutung des Mythos: *Die Trinität in den Mythen der Urvölker*. Wien, München: Verlag Herold.
- Simmel, Georg
1902 „The number of members as determining the sociological form of the group.“ *American Journal of Sociology* 8: 1—46, 158—96.
- Strand, T. A.
1958 *Tri-ism: The Theory of the Trinity in Nature, Man and His Works*. New York: Exposition Press.
- Tavener, Eugene
1916 „Three as a magic number in Latin literature.“ *Transactions of the American Philological Association* 47: 117—43.
- Usener, H.
1903 „Dreiheit.“ *Rheinisches Museum für Philologie* 58: 1—47, 161—208, 321—62.
- Wertheimer, Max
1923 „Untersuchungen zur lehre von der gestalt.“ *Psychologische Forschung* 4: 301—50.
- Whorf, Benjamin L.
1964 *Language, Thought and Reality*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.

Наслов оригинала: Alan Dundes, *The number three in American culture. (U) Every Man His Way. Readings in Cultural Anthropology (Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1968), pp. 401—412.*

Превео с енглеског
Веселин Мрђен

ПЕРО МАНДИЋ — СЛИКАР БОСНЕ

Мандић припада оном кругу сликара које данас називамо „наивним“, самоуким, изворним. Живећи удаљен од различитих подручја где је ова уметност код нас поникла, Мандић је одувек упућен на себе и свој завичај, босанску средину која му је неисцрпан извор надахнућа. У времену успона и процвата наше самоуке уметности он је годинама, као сликар, био једини представник у Босни, а неоспорно је, до данас и најзначајнији. Рођен је и живи у Здени код Санског Моста у коме је, највећим делом, његовим подстицањем и залагањем, основана прва Галерија наивне уметности Босне и Херцеговине. Поред радова Пера Мандића темељ за оснивање ове Галерије представљају дела настала на значајном ликовном догађају, колонији названој „Мајско друговање на Сани“, која се организује сваке године. И оснивање и рад ове колоније помогао је Перо Мандић.

Своје слике Мандић почиње да излаже почетком шездесетих година, најпре самостално у свом Санском Мосту, у Сарајеву, Загребу и другде, а затим колективно са Друштвом наивних уметника Хрватске и Галеријама самоуке уметности у Светозареву и Требињу. Убрзо се појављује и на значајним изложбама ове уметности у свету.

Пишући о Перу Мандићу, Фадил Хацић га је назвао „потомком богомугла“ тражећи му тако „рођачку и природну везу“ са далеким прецима. Али, свакако да је најзначајнија његова спона са клесарима средњовековних стећака на босанским просторима, која се огледа, пре свега у осећању слободе, како у односу на начин мишљења, тако и у стварању, међусобно различитих, самосвојних ликовних израза без угледања на узор са стране.

Перо Мандић је сликар Босне — на изглед бележења живота: предела и људи са босанских засеока, сокака, брда, касаба. Али превариће се свако ко покуша да га протумачи као илустрато-

ра питорескне полуоријенталне средине. Мандићев сликарски рад је с једне стране слојевит у схватању света, уткан у с духом представљене мотиве; с друге стране, видимо Мандића који подједнако обраћа пажњу на пластичне вредности: на цртеж, композицију и посебно боју, будући да га, у првом реду препознајемо као живог колористу запаљених црвених и жутих тонова.

Живот сеоске босанске средине је основна тема Мандићевог стварања: помињање људи, њихових нарави, навика, наслеђа. У његовом плодном сликарском раду ово се прати узлазном линијом.

У својим ранијим сликама Мандић се појављује са занимљивим наративним призорима изворних обичаја, укорењених у предању, преношених кроз покољења, као и са догађајима свакодневице, дубоко везаних за начин жевљења у овим пределима. Такве су слике „Рамазанска вечера“, „Сунећење“, „Кафана у мом селу“, „Пекар из мог села“, „Вршај коњима“, „Ручак на њиви“, „Сајамски дан“. Поступно његове слике постају богатије сазнањима и зрелије у размишљању, са издвојеним ставом и схватањем датим кроз оштрину посматрања. Тако ће, наизглед, ситни обични детаљи из живота понети нагласке људских нарави срећно утканих у целину призора, што његовом казивању даје посебну драж. Такође ће насликати многе призоре чију ће озбиљност урођеним даром за хумор осветлити ведрином и оптимизмом, потсмехнути се доброћудно животу и лагано широким погледом кренути даље, истим оним Подгрмечјем одкуд су приспели пред нас шерети и обећењаци Бранка Ђопића. А таквих пошалица увек је на претек.

Ово је, међутим, само један вид осветљавања ствари. Босна, наизглед мирна, чини се уснула, између написаних закона и нагона, пуна је и скривених страсти, кад у обрачуњу севну ножеви — и ова Босна је Мандићева. На уском сокаку под ужеглим сунцем наилазе два тајанствена јахача — назвао их је „Уходе“; на њиви крвав обрачуњ ножевима — за бразду или жену.

Заједничка фантастична веровања постоје у предању свих народа а мит и легенда живе у нама

одувек а да тога често и нисмо свесни. Мит о другој стварности није мимоишао ни Перо Мандић. И као што се у духовитим опаскама о животу потхрађује врелом народне обдарености за шалу и ведро примање живота, тако је и у фантастичним приказима с оне стране живота упућен на народно веровање. Авети виђене на гробљима у позним ноћним сатима, „мртвачке игре“ или смрт са косом на летећем коњу део су оваквих његових измаштаних виђења.

Онда кад је највише окренут себи, кад инспирацију налази у својим интимним доживљајима и расположењима, Мандић се исказује као чисти лиричар. Кристално чиста у осећању и песничком надахнућу је једна од његових најранијих слика — „Свирач“, у којој „сеоски Орфеј“ изводи сам себи песму пуну сете и туге. Ведри звуци унутарњег задовољства одзвањају сликом јахача чији коњ лагано корача по тепиху. То је могући аутопортрет из младићких дана који зрачи непомућеном срећом.

Представа коња на Мандићевим сликама је честа, готово обавезна. Они су присутни не само у обичним радњама сеоске свакидашњице, већ знатно чешће уконтрибуирани у целину слике, као сасвим независан детаљ, а могу да буду и главни носиоци радње алегоријског значења. Они лете слободно ширином поља, диве се Парипу или му завиде на крилима, или су унезверени и спутани ако су без слободе. Њихово присуство доводи се у везу с представом коња на стећцима. Али ако је реч о поштовању овакве традиције, онда је међусобна веза ипак само морфолошка. Коњи са стећака имају значење симболичког ритуала силаска у доњи свет. За Мандићеве коње пре се може рећи да су носиоци сложенијих сликарских идеја и општијих размишљања.

Посматрајући данас Мандићево дело можемо да говоримо о синтези до које је искуством дошао, о зрелости схватања и сажимању визије, о морфологији редукованих облика чије је значење јасно; о целини радње заустављене у трајању. Његов обичан човек, сусед из сеоских атара, посисао је животне мудрости и филозофски их при-

мно. Сликара сада све више размишља о животу уопште, о рабањима и настајањима нових живота, као у усковитланој слици „Модро јутро“ размишља о умирању и одласку са земље у изгубљеном погледу самртника, у слици „Агонија“. Ту је и човек, лепа босанска кућа, жито, а одмах менхир, као опомена. Живот се стално одвија и обнавља, али не заборавимо, и смрт је стално присутна. А све ово примљено је нормално, као што је одувек и било. Чак са ведрином и смиреношћу својственом само онима који су спознали истинску животну мудрост.

МИТСКА ПРОШЛОСТ

(Војин Матић: Психоанализа митске прошлости III, „Просвета“, Београд, 1983)

Настављајући са својеврсном и специфичном есејистичком психоанализе митова, Војин Матић, редовни професор Филозофског факултета у Београду, психијатар и психоаналитичар, после објављивања три књиге из ове врсте есејистике (ЗАБОРАВЉЕНА БОЖАНСТВА, ПСИХОАНАЛИЗА МИТСКЕ ПРОШЛОСТИ I и II) представља нам још једну из поменуће серије књига о митовима прошлости и њиховом савременом тумачењу са гледишта психоанализе, под насловом који је задржан од раније: ПСИХОАНАЛИЗА МИТСКЕ ПРОШЛОСТИ III. Овај нови скуп есеја, углавном већ објављиваних у нашим књижевним часописима, састоји се из три дела: *Човек усмене културе*, *Митске личности у косовском боју* и *Психоанализа стваралаштва*.

Прво поглавље (*Човек усмене културе*) има шест делова чији ћемо садржај што је могуће концизније изнети.

Идеја да су биолошка и социјална еволуција човека текле једно време упоредно, садржај је првог есеја: *Савладавање отпора и напредак науке*.

Расправа о простору и времену из угла психотерапеутске праксе аутора, посматра се и на филозофски начин у другом есеју под насловом: *Развој односа према времену и простору*, у коме је још реч о митском и историјском времену, халуцинаторним гратификацијама малог детета, доживљају пројекције као реалности, расцепу светог и профаног, као и о „објективном времену“ насталом негде у неолиту када је човек прешао са ловачког на земљораднички начин живота, односно када је променио начин исхране.

Значајно нововековно археолошко откриће у Малој Азији и његова интерпретација у смислу

развијања „психичког апарата“ човека, предмет је трећег есеја: *Трагом мистерија у насељу Чатал Хујак*.

На претходно излагање о идентификацији са мајком у матријархалном добу, као и следећем процесу дезидентификације са мајком, надовезује се студија о симболичном значењу даћа, као и првом озбиљном тумачењу све раширеније појаве у нашим данима зидање пространих гробница (у есеју: *Неки обредни облици жаљења код нас*).

Коњи-људи и њихов култ карактеристичан за источни Балкан предмет је изучавања текста који носи наслов: *Свети коњаници*.

Узбудљиво и занимљиво је изнета историја открића порцулана Бетгера и његовог пријатеља Чирнхауза (који подсећају на Фауста и његовог ученика Вагнера) као историја модерних алхемичара који трагају за Аристотеловом праматеријом (*Мистерија порцулана*).

Друго поглавље књиге (*Митске личности у косовском боју*) садржи четири есеја посвећена демитологизацији „косовског култа“, овога пута полазећи са психоаналитичког становишта, али и уз помоћ извесних научно оправданих паралела са сличним митовима у старих народа.

Есеј: *Бановић Страхиња и дервиш*, на пример, повод је за аутора не само да представи да је дервиш у овој познатој народној песми нека врста трансформираног превозника душа преко реке, већ и повод да се нешто ново каже о фантазмима уопште.

У другом есеју из овог поглавља: *Девет божјих синова*, Југ-Богдан и девет Југовића приказани су као митске личности без историјског доказа о њиховом стварном постојању.

Смело је и занимљиво објашњење у есеју: *Мајка Југовића* која се приказује као црна богиња божанства природе, наследница богиње смрти и Велика Мајка из времена матријархата, мајка која је и добра и зла, као у теоријама психоаналитичарке Меланије Клајн која пише о „доброј и лошој дојци“ мајке као првом и најранијем искуству одојчета. Према аутору, Деметра, Мајка

Југовића и Стојанка, мајка Кнежопољка, три су различита огранка једног истог фантазма.

Косовска девојка, је четврти и последњи есеј другог поглавља у коме се показује да су од давних времена постојали чврсти обрасци дати за настанак народних песама.

Треће поглавље расправља о *психоанализи стваралаштва* са илустрацијама из наше старе и савремене књижевности. Есеј: *Дечак на Калимегдану* је увод у расправу писца о развоју човека и његовог односа према стварању, о неутралисаним и ненеутралисаним нагонским тежњама, о томе како се дошло до данашњег естетског доживљаја.

О самом овом доживљају расправља следећи есеј: *Естетски доживљај*, у коме се говори о првим уметницима-жрецима, о последњим жрецима првим народним уметницима, као и о савременом уметнику који је овладао регресијама и почео свесно да их користи.

Даље развијање предходног размишљања простире се на наредни есеј: *Лепота у откривању људског*, са још више осврта на ситуацију у савременој уметности у којој као да су пробијени сви табуи, а потреба за задовољавањем забрањеног најзад задовољена.

После извесног продора у интимну сферу причања о прецима лепој Ленки Матић у есеју: *Васа Живковић и Панчево његовог времена*, у преостала три есеја: *Две Марије*, *Искусство прасцене код Андрића* и *Свет Владана Хаџиславковића*, реч је о Лази Костићу, као и о његовој најлепшој песми, о Аникиним временима Иве Андрића, као и о чудној личности која привлачи пажњу психоаналитичара у роману С. Селенића ПРИЈАТЕЉИ.

* * *

Страсни истраживач људске прошлости, индивидуалне и колективне, митске, магијске и религијске, иако „само“ психијатар и психолог, упознат са открићима савремене археологије и етно-

логије на нивоу познатих стручњака из ових дисциплина, пратећи савремена Его-психолошка схватања о индивидуалном развоју човека, Војин Матић и у својој новој књизи *психоанализа митске прошлости III* наставља свој пионирски пут повезивања индивидуалне прошлости човека са оном преисторијском и историјском-онтогенезе са филогенезом. Непресушни оптимист у погледу будућих открића и могућности објашњавања оног што је нама данас још увек непознато или неупознато, пре свега из области психологије и археологије, писац ове нове расправе из палеопсихологије, пружа читаоцу нове доказе за своје раније хипотезе о сталном и смисленом континуитету еволутивних збивања човека и његове генезе. Реч је о збивањима која су увек присутна у дубоким слојевима несвесног живота од пре тридесет и више хиљада година, присутна и у психи савременог човека прожетог научним и, рекло би се, до краја освешћеним погледима на природна збивања у себи и око себе.

Према тези аутора књиге *Психоанализа митске прошлости III* (делимично познате из ранијих књига Војина Матића) палеопсихологија је дисциплина која изучава магијско мишљење, односно мишљење на прегениталном ступњу развоја „психичког апарата“ које одговара мишљењу детета пре ступња реверзибилног мишљења. Магијски начин мишљења за људе некадашњих времена био је не само реалан, него и логичан, а присутан је и у нама данас. Људска психа је прошла свој развојни пут од палеопсихологије (са пројекцијом-интројекцијом као главним механизмом одбране и немогућношћу сагледавања себе као креативног бића) до неопсихологије, (са свешћу о сопственој активности и креативности, могућношћу откривања објективних закона природе итд.). „Психички апарат“ човека плод је дуготрајне еволуције која има своје законе развоја који не почињу едипалним конфликтом, као што је мислио Сигмунд Фројд, већ има своје раније фазе уочљиве код савременог детета. Анализом пронађених предмета у надавно ископаној некрополи-неолитској насеоби Чатал Хујак, проверава се ова хипо-

теза. Неолит са својом земљорадњом, према аутору књиге, одговара аналном стадију развоја према објекту. У вези тога оригинално је пишчево мишљења да су халуцинације појава једног новог органа прилагођавања људске врсте, настале најпре због несташнице (глади и слично), а онда из страха јер су предмети задовољавања били табуи заједнице.

Други значајан круг интересовања нашег писца односи се на садашњи тренутак времена, на човека данашњег доба, нарочито је његово интересовање усредсређено на естетско доживљавање уметности данашњег човека, као и на његову креативност и могућност, да ову креативност што више осмисли претварајући је у хуману самореализацију. Стваралачки заинтересован за прошлост, Војин Матић не показује никада кратковидост за актуелна збивања у свету и код нас. Ова његова заинтересованост је изузетна жива и, знајући године писца, управо задивљујућа. Аутор је такође увек довољно критичан према фалсификовањима открића сваке врсте сходно властитом „погледу на свет“, иако је свестан да се до краја овакво фалсификовање у име неке чисте објективности не може избећи. Пред собом имамо, једном речи изврсног психоаналитичког антрополога, у нас свакако јединственог.

Имали бисмо и нека питања и примедбе упућена проф. Матићу.

Франц Боас у своме код нас преведеном делу „Ум примитивног човека“ мисли да еволуционизам није прикладан за тумачење културних одлика. Логички след није увек и хронолошки, исте културне особине не морају се развијати из истих узрока, једноставније културне особине не морају нужно предходити компликованијим, нити свака заједница мора проћи исте фазе развоја које познајемо проучавањем културних образаца на земљи. Подсећам да је Мирче Елиаде скупио многобројне етнолошке критике тотемизма за које сматра да су озбиљно угрожавале Фројдову теорију. Ове критике тврде да се тотемизам не налази на почетку религије, као уосталом што није доказано да се религија развила из магије, да

нису сва првобитна друштва прошла кроз тотемистичко раздобље, да обред убијања и једења тотем-бога није у вези са пореклом жртве. Религије се вероватно нису развијале од простијих ка сложе-нијим облицима, као што патријархалним породицама нису увек предходиле матријархалне. Тре-бало би, по мом мишљењу узети у озбиљније рас-матрање теорије које говоре о монотеизму као првобитном облику веровања. Ни познати науч-ник Лероа-Гуран не гледа у примитивном човеку духовно недовршеног Европљанина, нити преис-торијску духовност сматра најнижим обликом духовности. Све ово проф. Матић зна боље од мене, али се у његовим књигама не види довољно прихватања или узимања у дубље разматрање по-менутих критика психоанализе.

Имамо и неких других питања. Културна про-шлост човечанства сагледана је од Фројда пре свега кроз убиство оца у прахорди и вечне игре Едиповог комплекса која се задржала до данас, према Фројду, у виду „архајског наслеђа“ у дуби-нама људске душе. Овако се колективна драма човечанства претворила у индивидуалну драму сваког човека која се понавља и понављаће се док је света и века. Проф. Матић није критиковао овакво становиште Фројда, већ га је само испра-вио или допунио тврдњом да, као што данашње дете мора да прође пре успостављања гениталног примата кроз више стадијума развоја, као што су нарцистички, орални, анални, уретрални, па тек онда генитални, тако је морао да тече и развој људске цивилизације у далекој прошлости. Не делује ли ипак схематски и еволуционо праволи-нијски, и поред несумњиве привлачности Матиће-ве теорије, његова идеја о матријархату који тре-ба да је обухватао три прегенитална стадијума у развоју либида, карактеристична за прве две године живота детета? Како заправо треба замис-лити паралелу између нарцистичког преобјектног стадијума код детета, када долази према миш-љењу само неких психоаналитичара до фантазма комадања (при чему треба свакако још објаснити разлику између фантазма и фантазије, као и раз-лику између фантазма и прафантазије — Urphan-

tasie Фројда), инкорпорације примарног* објекта, халуцинаторне гратификације и духовних, душевних и физичких збивања у тотемистичко-ловачком периоду и мотичко-земљорадничком за време претпостављеног матријархата?

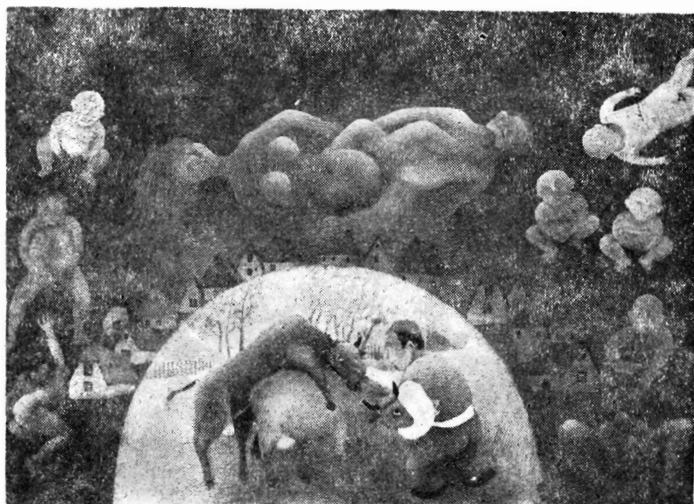
Имамо, наизглед, и ситнија питања и примедбе. Ако је, према Матићу, страх од одвајања у давној прошлости, и данас познати сепарациони страх осмомесечног дџетета, довео до потребе једен-ња драгог покојника, а пројекција „стварала“ сенке душе покојника, шта се дешавало са људима у праисторији пре овог страха од одвајања и да ли је била потребна пројекција која ствара сенке душе покојника, када је већ био познат сан у коме су се јављали покојници живима и то не увек у претећем облику, већ и пријатељском и помагачком?

Даље, ако се проф. Матић слаже са Елијадеом, као што изгледа, који пише да су сви обреди иницијације садржавали три открића: свето, сексуално и смрт и да су ова три открића, ово сам додајем, били тесно испреплетани, па су се тешко могли разликовати, зашто иде тако далеко следећи ортодоксну психоанализу, па оно свето, за које Рудолф Ото каже да је фасциносум и тремндум, тумачи као оживљавање прасцене која се накнадно развила, а чији је предходник агресија све до жеље за убиством?

Закључио бих своје излагање залагањем за плуралистичко тумачење давне прошлости човека у чијем развоју не могу да се довољно успешно спроведу еволуционистичке идеје (ни Хекелова), а довољно убедљиво ни све психоаналитичке ако траже одређену шему развоја дџетета, односно човечанства. Ближа су ми размишљања о паралелним збивањима догађаја у човеку и ван човека у његовој праисторији. Добро је што проф. Матић цитира Штерна кога ћу и ја поменути када останем на данашњем времену и човеку у коме несумњиво постоје трагови тзв. примитивнијег начина мишљења и понашања која Штерн наводи као: „еротизовано мишљење, мањкав суд реалности и већа тежња ка укидању сепарације-индивидуације, недовољно разликовање између споља и унут-

тра, тежња ка симбиотичком сједињавању са мајком и ка повратку у океанско. Све као и доживљај свемоћи.“ Ови реликти наше давне прошлости не морају уопште бити схваћени само негативно. Напротив: у њима видим непресушну енергију за успешно деловање наше слободе.

Владета Јерогић

ТЕОРИЈА ТРАДИЦИЈСКОГ МИШЉЕЊА

(Марсел Мос: Социологија и антропологија I, II. Издавач: „Просвета“, Београд, 1982. г. Превела са француског Ана Моралић. Библиотека XX век; књ. 53/51 и 53/2)

У књизи „Социологија и антропологија“ Мос говори о теорији магије, односу психологије и социологије, телесним техникама, о смислу дара и размене, као и о сезонским варијацијама у ескимским друштвима. Грађа је представљена у оквиру седам поглавља.

По Мосовом мишљењу, магија постаје први облик људског мишљења. У почетку човек није ни умео другачије да мисли, но магијски. Магија у исти мах представља и целокупни мистички и целокупни научни живот примитивног човека. Она је први ступањ менталне еволуције. Религија је проистекла из пораза и грешака магије. Човек је веровао да је господар природних сила. Кад је увидео да му се свет опире, приписао му је тајанствене моћи и населио га је боговима.

Аутор нам даље говори о подобностима жена за бављење магијом, о обредима и чаробњацима. Јавно мњење ствара и чаробњака и његов утицај, и сматра их посебном категоријом. Грчки писци помињу породице чаробњака. И не само они. О томе се говорило и у келтским земљама, у Индији, Малезији, Меланезији. Магија је благо које се брижљиво чува у оквиру одређене породице. Међутим, позната су и друштва у којима је магијска сарадња уобичајена. Према томе, магија је друштвени феномен. У магији знати, значи моћи.

Говорећи о социологији и антропологији, он подвлачи да се те две науке узајамно преплићу и да су истраживања на том пољу врло значајна.

Треће поглавље аутор посвећује проучавању идеје смрти коју сугерише заједница. То су случајеви насилно изазване смрти. Поменута појава

је распрострањена код Аустралијанаца и афричких Црнаца.

Аустралијанци сматрају природним само ону врсту смрти коју ми називамо насилном. Рана, убиство, прелом-све су то за њих природни узроци.

Аутор помиње Пуебло и Квакиутл Индијанце кад говори о претераностима доживљавања сопственог „ја“. Индија је најстарија цивилизација која је имала појам о појединцу и његовој свести. Редослед рођења, положај и односи друштвених класа у Кини одређују име и начин живота појединца, тј. његов „образ“.

Тело је неодвојиво од духа. Зато Мос говори о телесним техникама. Под тим термином подразумева начине на које се људи, у разним друштвима, служе својим телом. То су технике рабања и акушерства, детињства, спавања, одмора, . . . итд.

Шесто поглавље садржи оглед о дару и смислу размене. Код племена Маора мора се испунити обавеза узвраћања дарова, без обзира на то што је у питању (гозба, војна услуга, жена, деца). У Полинезији верују да дарована ствар није мртва. Она је жива и тражи да се за клан или тло одакле је потекла обезбеди ствар одговарајуће вредности. Код становника Нове Гвинеје је очигледан религијски карактер размењених ствари. Начело размене-даровања је било ипак својствено друштвима која још нису дошла до новчаног тржишта. Друштва су напредовала онолико колико су умела да дарују, примају, и најзад, узвраћају.

Мос је у оквиру ове књиге дао и етнографску студију о животу Ескимима. Ескимима представљају посебно поље проучавања зато што њихова морфологија није иста у различитим периодима године. Да би се ти људи окупили, потребно је да им то допусти, поред климе, и конфигурације тла, и њихова морална, правна и религијска организација.

Ескиме одликује језичко јединство на великим пространствима. Њихова насеља су малобројна, међусобно удаљена и ограничена самом природом. Незнатно смањење извора хране драстично

утиче на смањење броја становника. Због тога су у великој мери изражена миграциона кретања. Аутор говори и о томе какве куће граде, како се хране, као и о томе да постоје зимска и летња породица.

Књига Марсела Моса врло детаљно проучава неке од бројних проблема сациологије и антропологије. Описује понашање и обичаје многих племена, али говори и о појавама у савременом свету.

Нада Томић

ЕСТЕТИЧКА КАТЕГОРИЈА ДИРЉИВО У СРПСКОХРВАТСКОЈ НАРОДНОЈ ПОЕЗИЈИ

(Милослав Шутић: О дирљивом, Београд, „Графос“, 1983, 94 + (2) стр)

Проблематика којом се бави књига Милослава Шутића припада, пре свега — естетици. Њена тежња је да размотри у каквом односу стоји естетичка категорија *дирљиво* према четири темељне естетичке категорије традиционалне естетике, према *лепом, узвишеном, трагичном* и *комичном*. Коначни ауторов закључак јесте да је „дирљиво, као и трагично, битни елеменат самога света.“ Закључак је изведен након исцрпне анализе појаве *дирљивог* у свакодневном животу, у народној поезији, у сликарству, у тзв. уметничкој књижевности. Том приликом Шутић утврђује и извесне одлике *дирљивог*. Успоставља разлику између *субјективно дирљивог* и *објективно дирљивог* (одвајање Хасан-агинице од деце јесте *објективно дирљиво*, а њена даља брига шта ће са децом бити, како ће одрасти и постати људи — јесте *субјективно дирљиво*). Утврђује, такође, и најчешће порекло *дирљивог* из сажалења (*Марко Краљевић и брат му Андријаш*), затим из сажалења које је пропраћено физичком акцијом онога који сажалева (*Болани Дојчин*, из заблуде — *дирљиве заблуде* (млада Гојковица која не схвата шта јој се спрема — *Зидање Скадра*). Сусрет или, пак, страдање, такође могу да буду исходиште *дирљивог* (*Ропство Јанковић Стојана*) или *Предраг и Ненад*, а са друге стране *Женидба Милића барјактара* или *Зидање Скадра*). Оплакивање блискога сродника или изузетно драге особе такође може да достигне естетичку категорију *дирљивог* (*тужбалице, Смрт војводе Каице*)

Шутић запажа и постојање *примаоца дирљивог*, као и постојање *дирљивог предмета*. Уочава и присутност *дирљивог* у извесним акцијама: *дирљив напор*, *дирљива разнеженост*, али и присутност комбинације *дирљивог* са неком од основних

естетичких категорија (на пример: дирљиво трагично, дирљиво узвишено, дирљиво комично), или неком приближном: *дирљиво љупко*.

Ауторов поступак је, свакојако, занимљив. Резултати до којих је дошао и анализе које су му у томе помогле — такође су интересантне, вредне пажње. Након веома дуго времена српскохрватска народна песма је предмет естетичког приступа и тумачења. Угао је колико неуобичајен — толико занимљив. У извесном другачијем светлу нам се указује, на пример, позната балада *Хасанагиница*:

„У народној балади *Хасанагиница*, наиме, дирљиво је резултат саосећања исто онолико колико је условљено недостатком саосећања. У овој балади *Хасанага*, разгневлѐн зато што му *Хасанагиница* не долази у посету, односно, што, по његовом мишљењу, не саосећа са његовим патњама (он, у шатору, болује од љутијех рана) поручује: — Не чекај ме у двору бијелому, ни у двору ни у роду мому! — *Хасанагиница* упућује дирљиву молбу брату бегу *Пинторовићу*, да је поново не удаје, јер би тако њена деца остала сирочад, а њену душу би притиснуло несносно сажаљење према тој деци . . .“ (55)

И не само она. Иста се констатација може изрећи и у случају песама: *Женидба Милића барјактара*, *Роштво Јанковић Стојана*, *Смрт војводе Каице*, *Марко Краљевић и брат му Андријаш*, *Зидање Скадра* итд.

Међутим, ипак се намеће извесна опрезност. Естетика суштински полази од *чистих* категорија: *трагично*, *комично*, *узвишено*, *лепо* (њима се придодаје и *дирљиво*). Претпоставља се да ниједан од случајева који се наводи као пример одређене категорије није — споран. Минуциозном анализом долази се до извесног апстрактног резултата који би, у начелу, морао да представља објективну истину. Међутим, мислим да је прихватање, доживљавање, а затим и тумачење неке појаве (или песама у конкретном случају) зависно од низа субјективних чинилаца који ипак јесу на одређеноме нивоу — објективни. Припадање (или неприпадање) извесној културној средини, одређеном временском тренутку итд. — условљава и

наше доживљавање (чак и уживљавање) одређенога сплета чињеница, догађаја. Крајње појединостављено речено, ситуација у којој младић на коленима изјављује љубав вољеној девојци могла би се оценити као *љупко дирљива* у западноевропском културном контексту деветнаестог века. Међутим, она је комична, трагична, потпуно неприхватљива у контексту, рецимо, афричког деветнаестог века.

Несумњиво је, да естетички приступ феномену усмене књижевности представља значајан допринос сложенијем тумачењу и доживљавању тога стварања, али је такође извесно да он у синтетичким, свеобухватним сагледавањима никако не би смео да дође у први план. Одвео би неминовно на криви пут. Ни народни певач, односно казивач, као ни прималац поруке нису способни да чисто разлучују своја осећања и доживљавања предмета и појава. Уосталом, то разлучивање је у извесном смислу и неприродно. Крв се може посматрати изван људскога тела, ван своје свеукупне улоге у организму, али свој прави смисао и значај има једино у контексту функције коју обавља у људском телу.

Но, с друге стране приступ песми *Зидање Скадра*, на пример, анализа те песме са гледишта естетичке категорије *дирљивог* изузетан је допринос тумачењу текста.

Ненад Љубинковић

ОТКРИВАЊЕ ФИЛИПА ВИШЊИЋА ИЛИ САВРШЕНСТВО АНАЛИЗЕ

(Поводом есеја „Песме Филипа Вишњића“ у књизи „Дупло дно“ Љубомира Симовића, „Просвета“ Београд, 1983)

О Филипу Вишњићу писано је више него о било којем другом певачу епских народних песама. Мноштво студија, монографија Милорада Панића Сурепа, један зборник... О томе сведочи, уосталом, и студија Анђелке-Елијане Грујић *Филип Вишњић у светлости књижевне историје и критике* објављена управо у овоме истом часопису (Расковник, јесен, 1982, 155—186).

Есеј Љубомира Симовића о песмама Филипа Вишњића, међутим, показује да је имало још много шта битнога да се каже. Мислим, чак, да је тек Љубомир Симовић изрекао о Филипу Вишњићу и његовоме стваралаштву праву реч.

Никоме до данас није пало на памет да утврђује да ли песме Филипа Вишњића у своме стилу говоре искључиво о прошлости, или, пак, и о тренутку Вишњићевом, дакле, савременом. Симовић убедљиво тврди:

„По том осећању историјскога времена, и по померању тежишта песме из перфектума у презент, Вишњић се разликује не само од древних епских певача, него и од оних певача који су му савремени, али који се држе традиционалног схватања да је време епске песме прошлост, а да је прошлост вечност у којој има времена за све“ (13)

Симовић веома јасно уочава да је *раја* нови јунак који се појављује на историјској сцени, а „јунаци који се рабају у окриљу те раје пре свега су њен израз и производ“ (14). Симовићево тумачење песме „Лазар Мутап и Арапин“ уистину је сјајно. Наиме, поводом те песме се поставља питање (а и постављено је, уз лоша тумачења) због чега Караборбе сам не одговара на упућени изазов већ шаље заточеника. Симовићево тумачење је

крајње убедљиво и обогаћује доживљај Вишњићеве песме:

„Он на мегдан не излази зато што води пресудну националну битку, чији исход неће да ризикује у једном споредном и конвенцијалном личном окршају“ (15).

Симовић у свему томе уочава обликовање јунака који не мисли искључиво на личне проблеме и не решава само њих. Караборбе у Вишњићевом виђењу и Симовићевом убедљивом тумачењу постаје јунак који јасно формулише политичке циљеве и историјске перспективе устанка.

Изванредно је уочен профил јунака устанка, онај назначен, готово наговештен у два-три стиха:

„Док посматрамо неке од тих јунака и голаћа који се накратко, тек у једном или два стиха, издавају из растуће епске масе, можемо да помислимо да се Вишњић опсежним и далекосежним генеалогима својих јунака не бави, као други епски песници, и зато што те генеалогije најчешће не иду даље од неке недалеке бачије или воденице, до који допире наше кратко, или бежанијом пресечено, сећање“ (17).

До врхунца тананости и префињености психолошке анализе дошао је Љубомир Симовић у тумачењу злогласног Ђурчије харамаше (из песме „Бој на Чокешини“). За разлику од свих тумачења која су у Ђурчији видела само издајницу, зихераша итд, Симовић је у тој истој личности препознао сензибилитет новог времена. И због тога вели:

„Вишњићева јунаци су свесни историје. Али су, као овде Ђурчија, свесни исамих себе, и пуни су новог, рационалнијег и личнијег односа према историји. Мислим да је погрешно видети у Ђурчији издајника (као што види Суреп), или комичног јунака (као што види Светозар Кољевић). Ђурчија је нешто треће, нешто више: он је први јунак који јес вестан своје личности; уједно, он је први јунак који је драстично свестан релативности сопствене личности. Досад су јунаци и хероји своју личност стављали изнад свега зато што су

сматрали да је њихова личност божанска. Бурчија своју личност ставља изнад свега зато што зна да она није божанска, и да је слабија и пролазнија чак и од врбовине. Гледајући тог Бурчију како одлази са Чокешине имамо утисак да гледамо човека који из епске песме одлази у модерни роман“(17).

Симовићева анализа књижевнога стварања Филипа Вишњића, укратко, и јесте *нешто треће*. Поштено говорећи: то је текст за којим само можемо жалити што га сами нисмо написали. Вишњић је добио достојнога тумача.

Ненад Љубинковић

СВАКА ЈЕ ПЕСМА ТРАГАЊЕ ЗА СОБОМ

У издању „Вука Караџића“ недавно се појавила „Фрула у црној свили“, избор из поезије Србољуба Митића. Из десет песничких збирки, као и из неких необјављених рукописа, песме су одабрали Вјера Вукшић Витошевић и Драгиша Витошевић. Тим поводом смо у родном Црљенцу посетили „уклетог песника“, кога је, како он сам у једној песми каже: „судба клала, клала, па сустала“. Мада се ових дана вратио са лечења, Митић се ни једног тренутка није „сетио“ своје болести, већ је занесено причао о родном Стигу и о истоименом часопису који уређује, о групи стишких песника, о позаревачком „Браничеву“, о „Расковнику“.

Овај песник самоће и побуне, који се од „зиме самртне“ штити „огњем песме“, тим „говором који је сјајнији од сунца и дубљи од сваке звезде“, појавио се 1961.

године, првом и запаженом збирком песама „Велики ружни коњ“. Затим су следили „Војнички крајпуташи“ (1964), „Озарење Сизифа“ и „Људске речи“ (1967). „Каменовањем певача“ огласио се 1969, а четири године касније „Чергом на утрини“. Године 1977. подарио нам је још две песничке збирке: „Офричке цртеже“ и „Петог јахача“. Митић је 1970. године уредио зборник стишких песника „Пределни“. Поред тога, објављивао је прозу и књижевну критику.

Велики поклоник Митићеве поезије, професор Рашко Димитријевић, говорио нам је једном приликом о њему: „С Митићевом поезијом и с њим самим интимно другујем већ много година. Он је један од оних наших песника који живе у селима и који су искључиви творци своје духовне и душевне културе. Њихово дело је за историју књижевности већ незаобилазно. Основна особина

Митићевих песама је оно што он и сам у једном врло лепом стиху каже да су „песме знале болом да га бране“. Песме су га увек браниле и даље га бране од бола који је он сам себи наносио и који су му врло издашно наносили други.

Србољуб Митић је 1968. године, одговарајући на једно питање у „Расковнику“ рекао и ово: „Мене су вазда распињале две страсти: сласт јесењинског умирања и страхоте фјодоровског живљења. Негде на средини између те две светлости, ни једној равн, стојим у мојом тамни и ископавам свој понор. Око мене је мој свет. Ова нас је изјава подстакла да песнику упутимо питање:

Ко су Ваши песнички узор?

— Читао сам много и волео многе? Достојевског, Едгара Алана Поа и друге. Све су то само љубави. Онај ко има узор, тај је себе осудио на епигонство.

А најдража књига?

— Библија. Посебно књига о Јову. Чак и кад случајно узмем Библију, увек ми се отвори код Јова.

Ваша прва збирка песама „Велики рујан коњ“ врло је лепо примљена од критике и од читалаца, као новина и освежење. Како данас гледате на њу?

— То је лирика кратких песама, мени и данас драгих. Прва збирка је често нека врста антологије, јер је плод и одбир дугоогодишњег рада.

Друга збирка носи необичан наслов „Војнички крајпуташи“. У њој је најчешћа тема смрти. У каквој је она вези са споменицима крајпуташима?

— Признаћу да ми је подстицај за ову књигу песама био познати есеј Бранка В. Радичевића управо о тим споменицима — „Плава линија живота“. Да, ту сам доста размишљао о теми смрти. По мени дефинитивне смрти нема. О томе се пева и у једном мом стиху у „Петом јачачу“: „Створ живи није умро никада“. Иначе, пошто ја веома ценим нашу народну мудрост и народно благо, радује ме што се пре неколико година појавила обимна студија о крајпуташима и надгробним споменицима „Камена књига предака“ —

неуморног чачанског прегаоца, професора Радојка Николића.

Једну од својих књига називали сте „Озарење Сизифа“. Је ли то мит или само симболично значење?

— Сваки је уметник Сизиф, а свака уметност сизифовски подухват. Сизиф је могао да одустане, али није хтео. То је инат у име поезије. Инатом је осуду богова надвисио. Нема осуде коју уметник не може надвисити.

Многи песници су писали о свом песничком искуству. Како Ви гледате на стваралачки чин?

Стварање је равно болу који се граничи са срећом. У часу стварања песник и његова поезија су равни. Резултат тога је песма. Тад се постижу извесне космичке релације између песника и поезије, пошто је поезија, поред осталог, рекао бих, и нешто чисто космичко. Песник се ослобађа пуке световности и тако долази до идеалног прожимања песничког ја и оног што бисмо назвали универзумом. Тако се световно обогаћује космичким вредностима, и обратно.

„Орфички цртежи“ се по форми разликују од свих Ваших збирки.

— У праву сте. Подстицај овога пута дошао је од Аполинерових „Калиграма“. Међутим, она је написана у славу матерњег језика и зато је посвећена мојој мајци. Мислим да наше писмо и наш језик пружају обиље могућности за шаје.

Шта Ви мислите о Вашој последњој дестој песничкој збирци „Муке“?

— Иако нерадо говорим о себи и о својој поезији, сматрам да су „Муке“ од свих мојих (објављених) збирки — мој песнички врх. Тако је са сваком последњом збирком. Мада је пишчево мишљење увек дубоко лично и не мора се увек подударати са оним другим „објективним“ судом, сматрам да ми је од „Мука“ боља необјављена поема „Кључеви“.

Вас су дуго убрајали у групу „песника-сељака“. Шта Ви данас мислите о тој појави?

— Пре свега, мислим назив песник-сељак није срећно изабран. Ако је неко песник, онда је песник без обзира на по-

рекло, место живљења и све остало. Иначе, у једном тренутку то је била сензација која се потврдила као вредност, а сада није ништа необично.

Да ли после своје десете збирке можете рећи да сте пронашли себе?

— Свакако да се нека нит својствености провлачи кроз све моје песме. Стил је само начин изражавања, јер ја када се заморим једним, ја пронађем неки други. На пример, у „Петом јахачу“ не могу се наћи две песме исте по стилу. Не, ни после своје десете књиге нисам пронашао себе. Свака је песма само трагање за собом...

*Разговор водила
Вера Тифуновић*

ОДЛАЗАК ЈОШ ЈЕДНОГ СЛИКАРА

Крајем 1983. године изненада је у Новом Бечеју умро познати војвођански самоуки сликар Драгиша Буњевачки (27. јуни 1925. — 9. децембар 1983.). Сликара не са-

мо војвођански, већ с правом се може рећи, један од најзначајнијих самоуких сликара у Југославији. Он је око себе, сасвим спонтано, окупио групу самоуких сликара и вајара названу „Село“, која, потпуно ненаметљиво, делује овде више од двадесет година. Био је стожер ове групе, саветник друговима, без жеље да се би даје већи значај над другима.

Несвакидашња личност и чудака у својој средини, Бањевачки иде у ред оних људи који су се у свом животу бавили најразноврснијим занимањима. Као дете био је улични продавац новина, затим, фотографски шегрт, радник у циркусу, кафански музичар. У свом месту је радио као цртач биоскопских плаката. Но, без сваке је сумње да су пресудан утисак оставиле на њега године проведене у циркусу „Медрано“. Живот на точковима циркуских кола и под великим сводом шатре, свет клоунова, артиста, дресера и циркуских играчица, догађаји из арене који се памте, остаће у њему трајно присутни. Сања-

јући будан, он ће их увек на својим платнима оживљавати. Сlike „Франц Слива, дресер коња“; „Жижа, краљ коња“; „Мими, краљ кловнова“, само су део драгог света кроз који се је он, овог пута на својим сликама, поново кретао и живео. Чак је и простор војвођанске равнице у који је постављао људе и догађаје, претварао у небески свод шатре. Тако је овај, сада просањани свет по коме је и назван „сликарем циркуса“, несвесно попримао ирационално својство сна.

Поред приказивања овог, за њега магичног света циркуса, у који је уносио све своје страсти, Буњевачки је, сходно свом схватању, са пуно поштовања и душевности, сликао портрете својих пријатеља, посебно самоуких уметника. Тако су настали портрети Јанка Брашића, Ива на Генералића, а са изузетном љубављу је више пута сликао портрет Емерика Фејеша.

Дела Драгише Буњевачког налазе се данас у музејима и галеријама ове уметности и у многим приватним колекцијама у земљи и свету. Ушао је у многа издања

о овој уметности као сасвим неубичајен и самосвојствени сликар и човек.

Милица Маширевић

РАД ОДБОРА ЗА НАРОДНУ КЊИЖЕВ- НОСТ ПРИ САНУ

О раду, прошлом и будућем, као и о пројектима Одбора за народну књижевност при САНУ, разговарали смо са његовим председником, академиком Мирославом Пантићем.

Одбор за народну књижевност при САНУ постоји две године. До сада се састао само почетком 1983. године, када је донет план рада, и крајем године, када је усвојен извештај о раду. Невоља је у томе што нису сви чланови из Београда. Њих двадесет пет је из четири-пет градова. Треба ускладити време састанка и свакодневних обавеза, што је врло тешко.

Међутим, ствари треба да крену боље сада, пошто је усвојена нова концепција рада. Наиме, чланови су се договорили да убудуће на састанцима, сем о текућим пословима Од-

бора, дискутују и о раду неког члана Одбора. Те сугестије и критике ће сигурно добро доћи, јер ће се тако отклонити могући недостаци, пре него што се дело одштапа. Са новим, садржајнијим обликом рада, састанци ће се одржавати бар пет-шест пута годишње, односно једном у два месеца.

Одбор за народну књижевност припрема нове пројекте, на којима раде следећи научни радници:

1. Радмила Пешић ради на припреми рукописне збирке „Тужбалице“ Вука Врчевића и на припреми критичког издања Врчевићеве збирке, издвојене из његове 5. књиге народних песама;

2. Светозар Кољевић: Функција елемената народне књижевности у делима наших писаца;

3. Владимир Бован: Записавачи народних умотворина на Косову;

4. Нада Милошевић-Борђевић: Веселин Чајкановић — Српске народне приповетке и предања;

5. Илија Николић: Регистар Вукових збирки српских народних песама;

6. Илија Николић: Етнографске збирке народних умотворина у Етнографској збирци САНУ;

7. Ненад Љубинковић: Критичка библиографија штампаних збирки народних епских песама;

8. Новак Килибарда: Записи народне књижевности на терену Црне Горе данас;

9. Новак Килибарда: О јуначком споменику Мирка Петровића;

10. Љубомир Зукловић: Народне умотворине у часописима на тлу Црне Горе до почетка 1914. г.;

11. Јелка Реџеп: Личност Сибињанин Јанка у хроникама грофа Борћа Бранковића;

12. Јелка Реџеп: Народне песме у песмарицама тзв. грађанске поезије;

13. Мирослав Пантић: Војислав М. Јовановић и лажно народно песништво;

14. Мирослав Пантић, Нада Милошевић-Борђевић и Снежана Самарџија: Критичка библиографија збирки српских народних приповедака;

15. Миљан Мојашевић: Одједи српске на-

родне књижевности у Катином листу „Allgemeine Zeitung“ Гримовог и Вуковог доба.

Рок завршетка ових радова није утврђен.

Одбор за народну књижевност је отворен за нове теме и истраживаче. Циљ му је да окупи све људе који раде народну књижевност, а кад се круг сарадника прошири, тек онда ће Одбор добити пун замаха.

Увелико се ради и на Сабраним делима Вука Караџића. Приповетке је довршио Мирослав Пантић. Другу књигу песама обрађује Радмила Пешић, а 3. Радован Самарџић. Љубомир Зукловић ради 4. књигу песама. „О језику и књижевности“, трећу књигу, ради Милорад Павић.

Поменута дела ће ове године бити завршена.

Када ће угледати светлост дана, зависи од ИРО „Просвета“.

Ове године ће изаћи Вуков Рјечник, 2. издање у 2 тома, и „О језику и књижевности“, друга књига.

Вукова преписка ће се штампати у четрнаест томова. Шест томова ће ове године бити спремно за издавање, шест ће се појавити следеће године, а два 1986. г.

САНУ има богату етнографску збирку која се стално допуњује новим збиркама. Приступачна је и отворена за све истраживаче.

Надајмо се да ће Одбор за народну књижевност при САНУ окупити више сарадника и да ће постављене задатке остварити. Радови који се спремају знатно ће обогатити нашу културну ризницу.

Нада Томић

ИСПРАВКЕ

У „Расковнику“ бр. 37, у тексту *Казивања Пере Лазиха из Белобрешке у Румунији* аутора М. Томића, учињене су штампарске грешке.

стр.	ред	место	треба	грешком
77	8	одоздо	Опер	записивача
78	22	одозго	либе	издавача
78	6	одоздо	инће	„
79	2	одозго	двајо	„
79	9	одозго	лонћић	„
80	12	одозго	нек ко	„
80	22	одозго	испоћетк	„
80	18	одоздо	од кле	„
81	9	одозго	друговн	„
81	3	одоздо	да:	„
82	6	одозго	Јесам	„
82	3	одоздо	побје	„
84	16	одоздо	иде	„
84	14	одоздо	ата	„
84	12	одоздо	Но	„
85	3	одозго	леба средине	„
85	9	одозго	Ниси	записивача
85	17	одозго	каже	издавача
86	5	одозго	очак	„
86	10	одозго	Кола ћак	„
86	11	одозго	отоднем	записивача
86	12	одозго	очув	„
87	2	одоздо	његову књигу	издавача
87	2	одоздо	ономастика	„

3. РАСКОВНИК

- Божић у Кнежпољу (Ђорђе Вученовић)
Сеоски муслимански свадбени обичаји из Санџака (Зам Аземовић)
Обичаји из ужичког краја (Надежда Цвијовић)
Обичаји о Божићу у Ореовици (Даница Ђокић)
Народна бајања у Ореовици (Дачица Ђскић)
Басне из околине Крушевца и Ражња (Милентије Ђорђевић)
Бајање од урока (Бошко Бућан)
Клетве у Васојевићима (Батрић-Бано Зековић)

53. РАСПРАВЕ

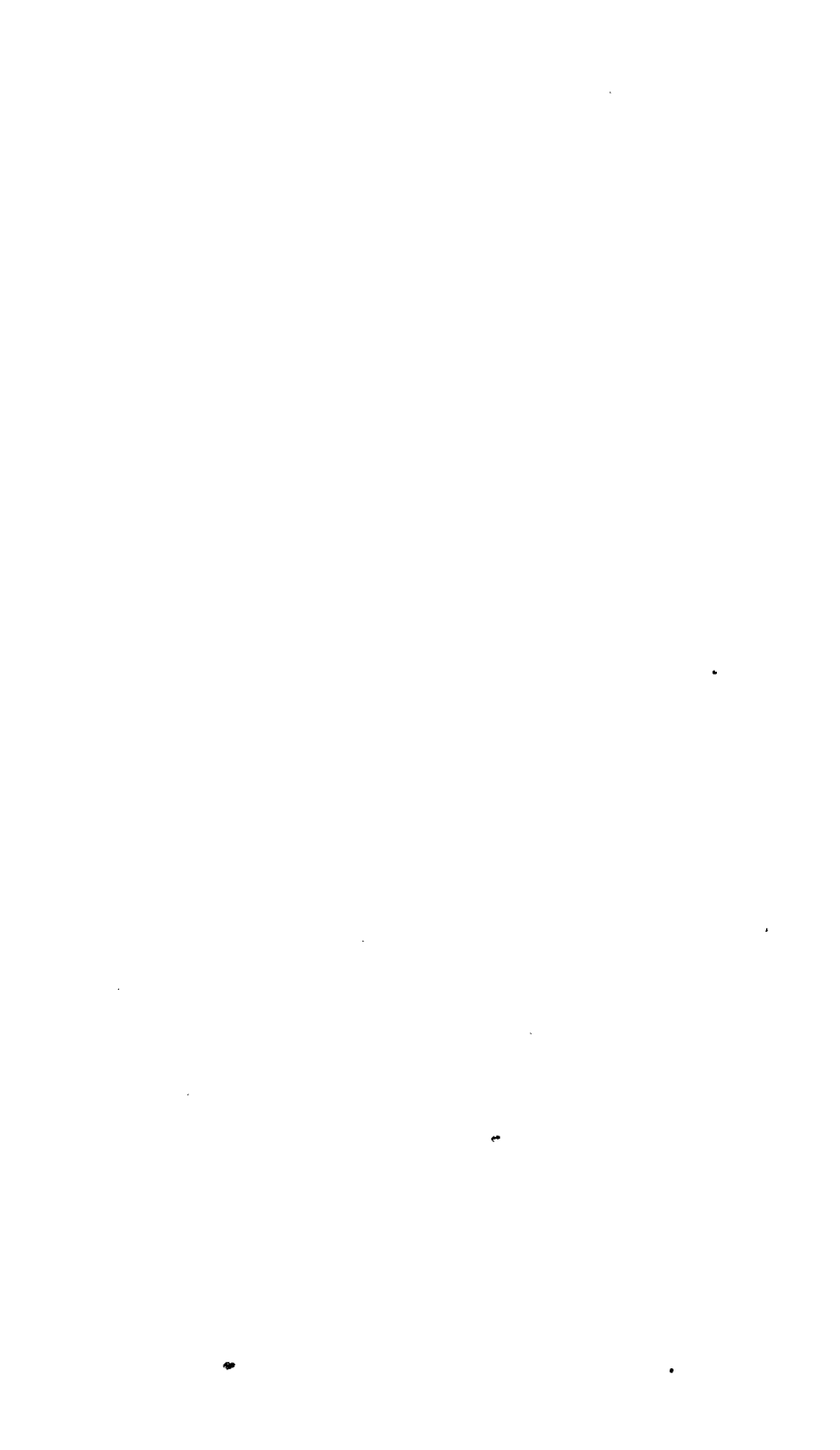
- Алан Дандис: Број три у америчкој култури
Митица Маширевић: Перо Мандић — сликар Босне

93. ОДЗИВИ

- Митска прошлост (Владета Јеротић)
Теорија традицијског мишљења (Нада Томић)
Естетичка категорија дирљиво у српскохрватској народној поезији (Ненад Љубинковић)
Откривање Филипа Вишњића или сачушенство анализе (Ненад Љубинковић)

111. ГОДИШЊЕ ДОБА

- Свака је песма трагање за собом (Вера Трифуновић)
Одлазак још једног сликара (Милица Маширевић)
Рад Одбора за народну књижевност при САНУ (Нада Томић)
Исправка

ИЗДАВАЧКИ САВЕТ

Милорад Бревинац

Драгиша Витошевић
Милован Данојлић
Јован Деретић
Гвозден Јованић (потпредседник)
Лала Јевтовић
Цвета Котевска
Вера Колаковић
Тања Крагујевић
Пеђа Милосављевић
Радослав Миросављевић
Радојко Николић
Видак Перић
Раденко Станић (председник)
Момчило Тешић
Божидар Тимотијевић

На насловној страни
„Петао“ Ивана Рабузина

Корице и опрема
Радоја М. Кавецкића

Ликовни прилози
Слике и цртежи Пера Мандића

